

KUL TÚRA SLOVA

2005
ROČNÍK 39

VEDECKO-POPULARIZAČNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TER-
MINOLÓGIU ■ ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU EUDOVÍTA ŠTÚRA
SAV, JAZYKOVÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ A ÚSTREDNEJ JAZY-
KOVEJ RADY MINISTERSTVA KULTÚRY SR

VYDAVATELSTVO MATICE SLOVENSKEJ V MARTINE

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV,
Jazykového odboru
Matice slovenskej
a Ústrednej jazykovej rady
Ministerstva kultúry SR*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Ladislav Bartko, Adriana Ferencíková, Ján Findra, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Sibyla Mislovičová, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Jana Skladaná, Mária Šimková, Iveta Vančová, Marta Zamborová

REDAKČIA

813 64 Bratislava, Panská 26

- MLACEK, J.: Z názvoslovnia a štylistiky rozhlasového spravodajstva 129
KAČALA, J.: Distributívny predložkový výraz *od – cez – (až) po* 142

DISKUSIE

- ONDREJOVIČ, S.: Trochu „zadychaná“ diskusia o jazykovej kultúre 148

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- Náš Jožko Nižnanský. I. Felixová .. 153
O slovenských priezviskách. M. Majtán 158

ROZLIČNOSTI

- Znova o lomke v spájacom výraze *a/alebo*. I. Masár 163

SPRÁVY A POSUDKY

- Festival Brána jazykov otvorená v Nedožeroch-Brezanoch. S. Ondrejovič 165
Nový divadelný slovník. J. Horecký 169
Veľký taliansko-slovenský frazeologický slovník. A. Košťál 170

SPYTOVALI STE SA

- O prídavnom mene od názvu športovej hry *kolky*. M. Považaj 172
Bambucké maslo. I. Vančová 173

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Nové výrazy (48). S. Duchková 179
Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (27)
M. Čierna 188

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

Čiperka, naivka, šikulka? M. Pisárčiková 189
Skloňovanie firemných názvov. J. Káčala 189
Leles – v Lelese. J. Jacko 190
Reklama a jazyková kultúra. K. Habovštiaková 191
Výslovnosť slova <i>pointa</i> . M. Pisárčiková 192
O nových frazeologizmoch. I. Masár

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Jazykovedného odboru Matice slovenskej a Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry SR. Ročník 39, 2005, č. 3. Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 144,- Sk, jednotlivé čísla 24,- Sk. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin. Registračné číslo 7050. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine
Vytlačil: alfaPRINT, Thurzova 16, Martin

Cena 24.- Sk

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV,
Jazykového odboru Matice slovenskej
a Ústrednej jazykovej rady Ministerstva
kultúry SR*

HLAVNÝ REDAKTOR

PaedDr. Matej Považaj, CSc.

VÝKONNÁ REDAKTORKA

PhDr. Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc., prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc., prof. PhDr. Ján Findra, DrSc., prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., PhDr. Ivan Masár, PhDr. Sibyla Mislovičová, prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc., doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, CSc., doc. PhDr. Jozef Pavlovič, CSc., PhDr. Mária Pisárčiková, PaedDr. Matej Považaj, CSc., doc. PhDr. Jana Skladaná, CSc., PhDr. Mária Šimková, Mgr. Iveta Vančová, Mgr. Marta Zamborová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300

Z názvoslovia a štylistiky rozhlasového spravodajstva

JOZEF MLACEK

Prednedávnom sme na základe rozboru používaných termínov, im príbuzných názvov, ako aj nových terminologizačných návrhov z oblasti žurnalistiky, ktoré sa uplatnili v novšom vydaní knihy Andreja Tušera *Ako sa robia noviny*, zaznamenali isté pohyby v názvosloví z tejto komunikačnej sféry, pričom sme konštatovali otvorenosť tohto procesu, a to aj v kvantitatívnom smere, ale ešte viac v kvalitatívnom smere (Mlacek, 2004b). A práve zistenie tejto otvorenosti spomenutého názvoslovia je podnetom, aby sme sa s podobným zámerom pristavili pri najnovšej práci z uvedenej oblasti, a to pri knihe Imricha Jenču *Rozhlasové spravodajstvo* (Bratislava: Xart 2004, 166 s.). Keďže aj v tomto prípade nám viac ako o bežnú charakteristiku tohto diela ide o to, čím a ako ono prispieva do názvoslovia celej žurnalistiky, predovšetkým však rozhlasovej žurnalistiky, ale zreteľne aj do riešenia otázok štylistiky a jazykovej kultúry v rozhlasovej reči, náš text nebude prvoplánovo recenziou uvedenej Jenčovej knihy (hoci zároveň v ňom isté prvky recenzie nemôžu chýbať), zreteľnejšie sa v ňom a ním sústredíme na to, aké otázky toto dielo stavia pred názvoslovné aktivity vo sfére žurnalistiky, s akými terminologizačnými návrhmi prichádza sám autor, v čom môžu byť podnetné jeho riešenia dotýkajúce sa priamo či aspoň sprostredkované štylistiky a jazykovej kultúry v rozhlasovej reči.

Pred sledovaním spomenutých okruhov jazykovej a jazykovednej problematiky treba uviesť aspoň niekoľko poznámok o samej knihe: Jej cha-

rakteristika – hoci aj celkom náznaková a nesystematická – bude vhodným podložením aj pre interpretáciu tých otázok, ktorých sledovanie sme si vytýčili ako prvoradé. Domnievame sa, že z hľadiska takto určených cieľov treba v tejto vstupnej charakteristike sledovanej knihy uviesť predovšetkým nasledujúce skutočnosti:

A. Kniha I. Jenču *Rozhlasové spravodajstvo* je autorovou kvalifikačnou (habilitačnou) prácou. Na pozadí tohto faktu môže trochu čudne vyznievať vstupná formulácia z Predhovoru (s. 7 – 8), podľa ktorej si táto publikácia „kladie za cieľ bez prílišného teoretizovania poskytnúť základnú orientáciu v problematike rozhlasového spravodajstva“ (s. 7) a podľa ktorej teda ide skôr o prácu popularizačnej povahy, nie o vedeckú prácu. Je to však len zdanlivé protirečenie. Áno, autor akcentuje fakt, že jeho práca má byť aj žurnalistickou príručkou (oporou pre takúto stratégiu je zistenie, že vyše 51 % pracovníkov spravodajstva v tzv. mienkotvorných médiách nemá náležité vysokoškolské vzdelanie), na druhej strane však celým svojím textom nadväzuje na všetko, čo sa u nás v teórii rozhlasovej žurnalistiky doteraz urobilo, všetko toto preosieva cez filter najnovších teoretických a metodologických poznatkov, s ktorými prišla súčasná veda o médiách (odkazy na takých veľikánov tejto teórie, ako sú napr. D. Mc Quail, M. Mc Luhan, B. Mc Nair a ďalší, nie sú v jeho texte len ozdobnými alebo účelovými zložkami, ale sa stali organickou súčasťou jeho výkladu aj argumentácie). Máme teda do činenia s textom, ktorý ani pri zreteľnom uplatnení popularizačných či didaktizujúcich zámerov nestráca kvality fundovaného vedeckého výkladu sledovanej problematiky.

B. So zreteľom na obidva uvedené ciele práce, teoreticko-systemizujúci aj didaktizujúci, ako aj s prihliadnutím na fakt, že ucelené práce o rozhlasovej žurnalistike vyšli u nás už pred štvrtstoročím, ba i dávnejšie (J. Sand, L. Slovák), autor spracúva všetky zložky a fázy i všetkých účastníkov rozhlasovej komunikácie, najmä rozhlasového spravodajstva. Ak by sme chceli charakterizovať autorov prístup k predmetu jeho výkladu, mohli by sme ho s odkazom na názov spomínanej Tušerovej práce *Ako sa robia noviny* vystihnúť fiktívnym, ale povahe celého jeho textu zodpovedajúcim podtitulom (či druhou časťou titulu): alebo *Ako sa robí rozhlasové spravodajstvo*. Imrich Jenča ako vynikajúci teoretik, ale zároveň ako skúsený rozhlasový praktik sa dotýka naozaj prakticky všetkého, čo určuje povahu rozhlasovej

žurnalistiky a predovšetkým rozhlasového spravodajstva. Je tu reč o princípoch rozhlasovej komunikácie, o špecifikách rozhlasového spravodajstva (najmä v porovnaní s vlastnosťami novinového spravodajstva), o žánrovej typológii rozhlasovej správy, o sociologických danostiach spätých s duálnym vysielaním, o metodike tvorby rozhlasovej správy, rozhlasových rozhovorov aj spracovania celých relácií, je tu aj charakteristika konkrétnych podôb spravodajstva v našom verejnoprávnom rozhlase atď. Ak k tomu pridáme zistenie, že autor sa na mnohých miestach dotýka aj špecifickej jazykovej a osobitne štylistickej problematiky rozhlasového spravodajstva a že za vlastným textom vo forme príloh pripája významné dokumenty dotýkajúce sa najmä otázok verejnoprávnosti rozhlasového spravodajstva a etických noriem pracovníkov rozhlasu, potom môžeme konštatovať, že v jeho práci je naozaj komplexný pohľad na celý rozhlas a na rozhlasové spravodajstvo.

Keď sme práve pre naznačenú komplexnosť prirovnali sledované dielo k Tušerovej knihe *Ako sa robia noviny*, musíme tu na druhej strane zaznamenať aj zreteľný koncepčný a kompozičný rozdiel medzi obidvoma prácami: Kým A. Tušerovi stačilo rozdeliť vlastný text na tri široké kapitoly (*Novinárstvo; Noviny; Novinári*), I. Jenča člení svoj vyše stostranový text na 24 kapitol, vlastne kapitolíek. Jeho výklad napreduje skôr metódou „malých krokov“, celkovo však takáto kompozícia textu súvisí skôr so spomínaným didaktizujúcim, nie s vlastným vedeckým poslaním knihy. Pri takejto šírke záberu nijako neprekvapuje, že sa v texte uplatňuje alebo metajazykovo spracúva aj množstvo termínov a iných potrebných názvov – ako sme uviedli, ich problematike sa budeme venovať v ďalších častiach nášho textu.

C. Ešte jednu poznámku pripojíme k tejto rámcovej charakteristike Jenčovej knihy: Už tu treba zdôrazniť, že autor venuje veľkú pozornosť špecifikácii rozhlasovej komunikácie na pozadí porovnania s vlastnosťami komunikácie v tlačových médiách a následne aj špecifikácii rozhlasového spravodajstva na pozadí jeho porovnania s novinovým spravodajstvom. Túto špecifikáciu pritom autor sleduje na všetkých rovinách realizácie spravodajstva v rozhlase, od pohľadu na princípy „rozhlasovosti“ cez vlastné rozfázovania prípravy spravodajského textu v rozhlase až po štylistické a vlastné jazykové osobitosti rozhlasovej reči. A práve od týchto zistení sa môžeme odraziť k druhému (a hlavnému) zámeru nášho textu, totiž ku skúmaniu Jenčovho videnia otázok názvoslovnia, štýlu a jazykovej kultúry

v tejto oblasti i k sledovaniu toho, čo sa touto prácou mení, rozvíja a azda aj prehlbuje v spracovaní názvoslovnia aj štylistiky tejto komunikačnej sféry.

Hneď na začiatku analýzy týchto tematických okruhov jazykovednej problematiky v sledovanej práci sa žiada pripomenúť, že ani v jednom prípade tu nejde iba o nejaké príležitostné či osihotené autorove poznámky alebo pripomienky, že tu vo všetkých naznačených okruhoch máme do činenia so zisteniami a formuláciami, ktoré so zreteľom na špecifickosť rozhlasového média na mnohých miestach prinášajú dosť podstatné obohatenie doterajších poznatkov. Rovnako sa žiada dodať, že uvedené tri okruhy, ktoré sme spomenuli v súvislosti so sledovaním jazykovednej zložky autorových výkladov, nie sú v Jenčovom texte nejako izolované, ani medzi sebou, ani vo vzťahu k vlastnej žurnalistickej (najmä spravodajskej) problematike, a tak sa aj v našom pohľade budú strieďať pasáže dotýkajúce sa jednotlivých okruhov s pasážami súvisiacimi s celým týmto komplexom otázok.

Východiskovým pojmom každého (teda aj rozhlasového) spravodajstva je pojem *správa*. Ak sa chceme v súvislosti s ním pristaviť pri tom, čo nové, resp. inakšie o ňom prináša sledovaná kniha, treba zaznamenať a azda aj primerane komentovať aspoň tieto skutočnosti:

A. Ukazuje sa, že repertoár typov, ktoré možno a treba pri správe vydeľovať, je oveľa širší, než sa bežne uvádzalo (teda nielen u citovaného A. Tušera, ale aj v ostatných predchádzajúcich dielach), a že zároveň k ich usporiadaniu, systemizácii treba pristupovať z viacerých hľadísk. Podľa základného prístupu I. Jenča vymedzuje aj šesť druhov správ (*krátka* alebo *drobná*, *flešová* alebo *signálna*, *rozšírená*, *zložená*, *rámcová* a *situačná* – s. 84) podobne ako spomínaná Tušerova kniha (tam sa uvádzala *krátka*, *rozšírená*, *úradná*, *referujúca*, *dialogizovaná* a *beletrizovaná správa*), tu sú však uvedené typy zreteľne homogénnejšie, súmerateľné, kým pri predchádzajúcich klasifikáciách išlo o druhy typologicky dosť rôznorodé: V našom pohľade na povahu intertextovosti pri týchto druhoch (Mlacek, 2005) sa ukázalo, že každý z ďalších typov nadväzuje na krátku správu akoby na inej rovine, raz je to na rovine tematickej (takto nadväzuje napr. rozšírená správa na krátku), inokedy na ilokučnej, zámerovej rovine (takto zasa môže nadväzovať napr. úradná správa na krátku) alebo na formálnej rovine (takto zasa môže nadväzovať napr. dialogizovaná správa na krátku správu alebo na rozšírenú správu). Popri uvedených šiestich typoch sa v sledovanej práci

vyčleňujú ďalšie druhy podľa zdroja (vymedzujú sa tu *úradná*, *agentúrna* a *autorská*, resp. *redakčná správa*; domnievame sa, že práve do tejto triedy patrí aj ďalej spomínaná *telefonická správa dopisovateľa* a azda aj tam uvedený *zvukový ohlas*). Podľa iného kľúča sa vyčleňuje *reportážna správa* a *referát* (v Tušerovej práci sa spomína aj ako *referujúca správa*) a ináč zasa *spravodajský rozhovor* a *spravodajský prenos*. Do komplexného obrazu patrí ešte *montáž* a podľa niektorých teoretikov (ako uvádza I. Jenča, s. 85) aj *prehľad tlače*.

Už tento jediný aspekt výkladu správy, totiž sledovanie jej typov či typológie, je nielen pre samu žurnalistiku, ale napríklad aj pre štylistiku podnetný vo viacerých smeroch. V prvom rade sa tu dopĺňa, ale zároveň aj systemizuje celý repertoár typov správy (nejde pritom iba o pridávanie či vyčleňovanie ďalších druhov, lež aj o ich špecifikáciu na pozadí rozličných prístupov k samej správe – v sledovanej práci majú osobitnú váhu prístupy založené na špecifike rozhlasu ako osobitného média), na druhej strane tu možno zaznamenať aj priame či aspoň implicitné terminologizačné návrhy a posuny. Keďže nás so zreteľom na náš časopis primárne zaujímajú práve jazykové otázky, spomenieme aspoň niekoľko konkrétnych prípadov z druhého uvedeného okruhu. Z takéhoto hľadiska sú zaujímavé napríklad posuny v tom, že názvy *drobná správa* a *krátka správa* sa tu podávajú ako rovnocenné názvy, ba vo výklade sa k nim pridáva aj názov *flešová správa* (s. 89). To, že sa prvé dva názvy chápu ako rovnocenné, možno pripísať jednak dynamike týchto útvarov a jednak faktu, že sa tieto dva pôvodne diferencované typy (*krátka správa* sa charakterizovala najmä tým, že obsahuje odpovede iba na štyri základné informatívne otázky – sú to: *kto*, *čo*, *kde* a *kedy*, podľa niektorých aj *ako* –, kým názov *drobná správa*, resp. *drobnička* či *noticka* sa vymedzoval formálne: je to jednovetná správa) veľmi často v praxi prekrývajú (krátke správy mávajú veľmi často formu jednej vety). Obidvoma uvedenými parametrami je k tejto dvojici blízky aj názov *flešová* či *blesková správa* (v citovanej Tušerovej knihe tu bol názov *predbežná správa*; práve s takýmto označením korešponduje aj Jenčova interpretácia funkcie tohto typu správ, totiž ich signálna funkcia). Zavedenie terminologizovaného pomenovania *flešová správa* má ešte jeden dôsledok pre názvoslovie správy a spravodajstva: doteraz používané názvy *blesk* a *fleš* sa prestávajú hodnotiť ako termíny a posúvajú sa medzi žurnalistické profesionalizmy. Na dokres-

lenie ešte dodajme, že niekedy sa aj dvojica názvov *blesková správa* a *flešová správa* ešte ďalej terminologicky diferencuje, keď sa *blesková správa* (najmä agentúrna) hodnotí ako spravodajský materiál s prioritou 1. stupňa a *flešová správa* ako správa s prioritou 2. stupňa (porov. Zpravodajství v médiích, 2001).

B. Pri autorovom sledovaní toho, ako sa spomenutá typológia správ aj príslušná terminologizácia prejavuje v aktuálnej rozhlasovej žurnalistike a najmä v dnešnom rozhlasovom spravodajstve, vystupuje do popredia zistenie tendencie, ktorá má nielen názvoslovné súvislosti, ale sa premieta aj do celej žurnalistickej štylistiky, aj do širších okruhov jazykovej kultúry v rozhlasovom spravodajstve, a to tendencie „glajchšaltovať“ žánrovú pestrosť spravodajstva (často však aj celej publicistiky) na „príspevok“. I. Jenča píše: „V rozhlasovom vysielaní... dochádza v poslednom čase k zužovaniu žánrovej skladby programu. Čoraz častejšie sa do vysielania pripravuje nie žáner, ale „príspevok“ (s. 91; na inom mieste – s. 16 – poznamenáva, že niektorí novinári ho „chybne považujú za samostatný žáner“; on sám toto označenie pokladá až za slangové pomenovanie akéhokoľvek výstupu novinára v rozhlase). Takýmito formuláciami autor odôvodnene a zreteľne opoňuje názorom, podľa ktorých sa netreba pri súčasnej dynamike a kontaktoch i presahoch žánrov ani v rozhlase, ani inde dožadovať nejakej žánrovej špecifickosti; stačí tu vraj príspevok v jeho spomenutom širokom chápaní a tzv. *žánrová dominanta*. Autor nechce obchádzať ani spochybňovať naznačené dynamické tendencie, ale okrem iného práve v žánrovom bohatstve a pestrosti vidí predpoklady živej novinárskej tvorivosti. S takýmto autorovým postojom nemožno nesúhlasiť.

C. Predchádzajúcou poznámkou sme sa už dostali od názvoslovnej a terminologickej problematiky k niektorým štylistickým otázkam sledovanej komunikačnej sféry. V nadväznosti na uvedenú poznámku sa treba pristaviť aj pri kompozičných a štylizačných vlastnostiach správy, lebo aj tu sledované dielo ponúka viacero novších zistení. Ak sa v doterajších žurnalistických aj štylistických prácach (porov. napr. aj príslušné kapitoly z viacerých štylistík J. Mistríka) zdôrazňovala myšlienka, že kompozícia správy má podobu obrátenej pyramídy, autor sledovanej knihy so zreteľom na prvoradosť akustického princípu v rozhlase (ale aj s odkazom na mienky niektorých iných bádateľov z oblasti médií) zdôrazňuje tézu, že takáto kompozícia nie

je v súlade so základnými danosťami ľudskej psychiky (má na mysli najmä pamäť), ba že im až protirečí. V rozhlase za základný kompozičný vzorec správy pokladá pyramídovú stavbu: najdôležitejšie fakty sú na konci, a tak si ich poslucháč najlepšie zapamätá (sám autor označuje túto kompozíciu ako *pyramídálnu*; domnievame sa, že primeranejšia je tu pravidelná podoba vzťahového adjektíva, a teda názov *pyramídová stavba* či *kompozícia*). Na dokreslenie tejto problematiky dodajme, že autor popri dvoch druhoch kompozície správy spomína ešte tzv. *tehlovú* a *trapézovú stavbu* – zdá sa, že tu ide skôr o profesionalizmy, nie o terminologizované názvy. Podľa autora práve tieto typy kompozície (najmä však pyramídový typ) dovoľujú v súčinnosti s ďalšími kompozičnými princípmi, ako sú napr. *princíp kruhovej stavby* alebo *chronologický princíp*, uplatniť zásady, ktoré sú overené najmä z hľadiska rozhlasového spravodajstva, a to *zásadu poslednej vety* a *zásadu posledného slova* (tie si poslucháč najlepšie zapamätá).

Štýlu, ale rovnako aj názvoslovia správy sa dotýkajú aj tie pasáže Jenčovho výkladu, ktoré venuje forme správy (pravda, ak si uvedomíme, že tu ide aj o súvislosti s naratívnou povahou správy všeobecne, je evidentné, že veci z tohto okruhu sa nedotýkajú iba formy správy). Konkrétne ide o vyčleňovanie tzv. *predradenej časti správy*, potom *čela* a *trupu správy*. Toto pojmoslovie si naša štylistika celkom neosvojila, hoci najmä druhý a tretí uvedený pojem patria už bežne do názvoslovného aparátu vied o jazykovej komunikácii, o texte alebo diskurze. No nielen to. Každá z týchto častí správy má svoje špecifiká, špecifické realizácie a to všetko si žiada aj príslušné pomenovania. Napríklad len pri spomínanom čele správy uvádza autor s odkazom na prácu S. Hlavčákovej o agentúrnej žurnalistike až desať rozličných spôsobov stvárnenia, pričom iba niektoré z nich (napr. *tvrdé čelo*, *zadržané čelo*, *analytické čelo*) možno pokladať za adekvátne terminologizované, kým niektoré ďalšie (napr. *čelo so situačným prehľadom* alebo *čelo s otázkou* – všetko na s. 51) na dôkladnejšiu terminologizáciu ešte čakajú, terminologicky ešte nie sú primerane fixované.

Keď na konci týchto poznámok súvisiacich so správou pridáme, že autor veľkú pozornosť venuje aj vlastným jazykovým otázkam, a to nielen tým všeobecným, s akými sa stretáme v textoch rozličnej povahy, ale aj tým, ktoré sú špecificky podmienené povahou rozhlasového spravodajstva (napr. autor viackrát zdôrazňuje zistenie, že veta v rozhlasovom spravodajstve by

nemala podľa možnosti presahovať hranicu 15 slov a že veta s rozsahom nad 22 slov je v tomto prípade celkom neprijateľná), konštatujeme, že tu máme do činenia s dielom, ktoré prináša zaujímavé podnety naozaj vo viacerých smeroch, predovšetkým v pojmoslovnej a terminologickej oblasti, ale zreteľne aj v štylistike a jazykovej kultúre žurnalistickej komunikácie.

Druhým centrálnym pojmom v sledovanej Jenčovej knihe – ba so zreteľom na názov knihy vlastne prvým či hlavným – je pojem *spravodajstvo*, resp. užšie *rozhlasové spravodajstvo*. Ako sme už naznačili, autor tu zahrnul všetko podstatné, čo majú sami novinári aj adeпти novinárstva o tomto kľúčovom názve vedieť. Práve pre túto všestrannosť či komplexnosť sme v intenciách názvu spomínanej Tušerovej práce dotvárali ako „podtitul“ Jenčovej knihy aktualizovanú formuláciu *Ako sa robí rozhlasové spravodajstvo*. Pravdaže, do komplexného pohľadu na spravodajstvo patrí aj interpretácia celej problematiky správy. Popri nej je tu však – ako sme už signalizovali – aj viacero ďalších parciálnych tematických okruhov, ako sú predovšetkým princípy rozhlasového spravodajstva, jeho funkcie, ako sú fázy tvorby a realizácie spravodajských textov v rozhlase (v tomto bode autorov rozbor ukazuje, že proces tvorby textu môže byť – a v danej komunikačnej sfére aj skutočne je – oveľa bohatší a členitejší, ako predstavovali modely textotvorného procesu ponúkané všeobecnou teóriou textu alebo textovou lingvistikou), ako sú metódy tejto tvorby, ako sú ďalej zložky rozhlasového spravodajstva a ako sú napokon jeho aktéri (v tejto súvislosti je pozoruhodné zistenie, že pozícia spravodajcu nepatrí medzi vyhľadávané posty, že ona je skôr prostriedkom, ako sa dostať do prestížnej funkcie moderátora – s. 7). Každá z týchto pasáží sledovaného textu je poučná predovšetkým pre primárnych adresátov, teda pre novinárov. Tejto stránke sa tu nebudeme podrobnejšie venovať, o nej budú zaiste hovoriť špecificky žurnalistické recenzie či iné hodnotenia Jenčovej knihy. V našich reláciách je závažnejšie to, že každá zo spomínaných pasáží práce prináša viaceré podnety z hľadiska tých špecificky lingvistických okruhov problematiky, ktoré sme sledovali už v súvislosti s pojmom (rozhlasová) správa, teda konkrétne z okruhu pojmoslovnia, terminológie a názvoslovnia všeobecne, ďalej z okruhu žurnalistickej (ale na jej pozadí aj všeobecnej) štylistiky, ako aj zo širokého okruhu jazykovej kultúry. Keďže takýchto podnetov a námetov je v sledovanom texte veľké množstvo, výberovo sa dotkneme najmä či iba tých, ktoré sa

premietajú aj do iných sfér jazykovej komunikácie a sprostredkovane aj do charakteristiky vývinových tendencií súčasného spisovného jazyka (pripomeňme dosť všeobecne akceptovanú formuláciu z kolektívnej *Dynamiky slovnjej zásoby súčasnej slovenčiny* – J. Horecký, K. Buzássyová, J. Bosák a kol., 1989 –, že práve žurnalistika či publicistika patrí spolu s popularizačným štýlom k tým sféram, ktoré určujú súčasný vývin nášho spisovného jazyka najvýraznejšie).

Nijako neprekvapuje, že pri vymedzovaní „základných teoretických východísk“ celej rozhlasovej žurnalistiky uvádza autor na prvom mieste platnosť akustického princípu v rozhlasovej komunikácii. Od tohto faktu sa odvíjajú viaceré znaky rozhlasovej žurnalistiky aj ich terminologické (prípadne aj neterminologizované) označenia, ďalej isté prvky štýlu rozhlasovej žurnalistiky, ako aj hodnotenia niektorých konkrétnych stránok jazyka v tejto sfére. Ako jeden zo špecifických znakov rozhlasovej komunikácie, ktorý súvisí s uvedeným princípom, sa spomína tzv. *prísluchovosť* (ide o to, že rozhlas možno počúvať aj pri inej práci). Zo žurnalistického hľadiska sa pri ňom zaznamenáva obojaké hodnotenie (nesie so sebou aj výhody, aj nevýhody), z jazykového hľadiska zasa možno ako problematickú hodnotiť jeho motiváciu. Od toho istého princípu odvodzuje autor svoje špecifikujúce prístupy k *hovorenosti* a *hovorovosti* v rozhlasovej reči, odtiaľ odvíja aj svoje hodnotenia zvukovej realizácie rozhlasových textov (odvolávajúc sa na zistenia jazykovedcov aj pracovníkov médií, konkrétne najmä Á. Kráľa, H. Čertíkovej, S. Mislovičovej a S. Ondrejoviča, spomína také aj z iných oblastí známe veci, ako je narušenie splyvavej výslovnosti a nedodržiavanie znelostnej asimilácie, zanedbávanie mäkkosti spoluhlások, najmä *l'*, nedostatky v kvantite vokálov a pod., ale ešte viacej mu práve v tejto zvukovej realizácii prekáža neprímerané tempo, cudzia intonácia, teda fakt, že „neutrálny, bezpríznačový spravodajský tón nahrádza dramatická, až hektická interpretácia“ – s. 20).

Spomedzi ďalších faktorov vplývajúcich na jazykovú a štylistickú stránku rozhlasového spravodajstva treba po autorových zisteniach spomenúť aj také skutočnosti, ako je konštatovanie, že v súčasnej rozhlasovej komunikácii sa zreteľne oslabuje prepojenosť realizovaných (zvukových) textov s ich písomnou predlohou (s. 9; vieme, že miera tohto prepojenia bola až neúnosne vysoká najmä v prvých fázach vývinu rozhlasového spravodajstva),

ďalej konštatovanie, že aj napriek proklamovanému odlíšeniu a oddeleniu spravodajstva od publicistiky (vo vlastnom žurnalistickom pojmosloví: spravodajstvo a dvojaká publicistika tvoria spolu žurnalistiku či novinárstvo) je v súčasnosti zreteľná tendencia smerujúca k prieniku typicky publicistických (opäť v spomínanom žurnalistickom chápaní) postupov, ba aj prostriedkov do sféry spravodajstva (práve takto možno vysvetliť aj existenciu niektorých už spomínaných typov správy, napr. rozšírenej správy – najmä keď sa ona stotožňuje s *komentujúcou správou* – alebo situačnej správy). Ako nemenej závažný faktor vníma autor sledovanej práce aj vznik *duálneho vysielania v rozhlase*, a teda aj vznik *duálneho spravodajstva*. Autorove zistenia presvedčivo ukazujú, že táto okolnosť sa prejavuje nielen na tematickej orientácii celého spravodajstva, ale veľmi zreteľne aj vo všetkých spomínaných dimenziách jazyka a štýlu súčasného spravodajstva. Iná vec je, že podľa autorových zistení naznačeným trendom (aj tým zreteľne negatívnym) v jazyku spravodajstva súkromných staníc sa evidentne a v mnohých smeroch prispôsobujú aj mnohí pracovníci verejnoprávneho rozhlasu.

Osobitnú poznámku si v našom prehľade zasluhuje skupina názvov, ktoré korešpondujú so známymi lingvistickými názvami, ale so zreteľom na odlišné pojmoslovné pozadie vedú k špecifikácii aj na rovine pomenovania. Máme tu na mysli najmä také názvy, ako sú *otvorená otázka* – *zatvorená otázka* (v nadväznosti na to aj dvojica *otvorený text* a *zatvorený text*) alebo *priamy poriadok slov* – *nepriamy poriadok slov*. Ich náprotivkami (ale aj paralelami) v jazykovednom názvosloví sú dvojice *doplňovacia otázka* a *zisťovacia otázka*, resp. *objektívny poriadok slov* či *objektívny slovosled* a *subjektívny poriadok slov* či *subjektívny slovosled*. Ak prihliadame na to, že všetky uvedené názvy nie sú nejakou svojvoľnou odchýlkou od prijatého lingvistického názvoslovia, ale súvisia s vypracúvanou metodikou žurnalistického spravodajstva, ba motivačne z nej priamo vyplývajú (napr. v metodike spravodajského rozhovoru je motivačne primeranejší názov *zatvorená otázka* než názov *zisťovacia otázka*, lebo vyplýva z faktu, že odpoveď na takúto otázku môže byť aj jednoslovná či až jednoslabičná, že teda takáto otázka neotvára perspektívu rozhovoru i celého textu, že ju môže skôr uzavrieť), potom možno všetky uvedené názvy z tejto skupiny prijať ako odôvodnené a vhodné termíny.

K terminologickej sfére majú blízko aj názvy *tlačovkové spravodajstvo*, *pseudoudalosti* a *mediality*, v ktorých však už nechýba záporný hodnotiaci prvok: ide o názvy pre také nie vysoko oceňované novinárske postupy, pri ktorých sa reálna udalosť nahrádza informáciou z tlačovej besedy alebo napríklad vyjadrením politika o nej. K rovine žurnalistických profesionalizmov *zasa* evidentne patria také názvy, ako je *kukučkový rozhovor* (je to názov pre rozhovor, ktorému chýba perspektíva) alebo prijatý internacionálny neologizmus *infotainment* (súvisí so skupinou signálnych správ na začiatku spravodajskej relácie).

Spomínané konštatovanie o kontakte alebo až prieniku spravodajstva s vlastnou publicistikou (v uvedenom žurnalistickom, teda užšom chápaní) dáva podnety aj pre celú štylistiku tejto komunikačnej sféry. Autor sa pri interpretácii týchto otázok opiera nielen o všeobecne v našej žurnalistike akceptované Mistríkove výklady o tejto problematike, ale aj o podnety, ktoré ponúka Mikova výrazová sústava. I. Jenča práve pomocou pojmoslovia výrazovej koncepcie textu a štýlu veľmi plasticky ukázal viaceré špecifické tendencie a postupy súvisiace s naznačeným prienikom prvkov publicistiky do spravodajstva a špecificky do rozhlasového spravodajstva. Z terminologického hľadiska je pritom zaujímavé, že autor – nadväzujúc na staršiu prácu R. Lesňáka, v ktorej sa popri inom *zasa* aplikuje aj mikovský prístup k textu a štýlu – uplatnil pri pomenovaní niektorých základných výrazových vlastností ich pôvodné názvy, konkrétne napríklad názvy *obraznosť* a *akčnosť*. Ide o vlastnosti, ktoré sám F. Miko azda už vyše 30 rokov nazýva *ikonickosťou* a *operatívnosťou* (ako malé spresnenie ešte pridajme, že v pôvodnej dvojici názvov sám F. Miko neuplatňoval názov *obraznosť*, ale dôsledne trval na ním samým terminologizovanom názve *obrazovosť*, a že na druhej strane I. Jenčovi *zasa* vyhovuje názov *ikonografickosť*).

Ešte pozoruhodnejšia je skutočnosť, že práve v súčasnej situácii, keď sa konštatuje prienik znakov vlastnej publicistiky do spravodajstva, autor naznačuje potrebu pojmu aj termínu *spravodajský štýl*, hoci jeho vyčlenenie hneď čiastočne a trochu zavádzajúco spochybňuje („zásady spravodajského štýlu (presnejšie rozhlasovej reči)“ – s. 101: je evidentné, že tu dochádza k stotožňovaniu dvoch odlišných vecí; ešte pripomeňme, že v našom výklade – Mlacek, 2004a, s. 76 – sa opodstatnenosť pojmu aj termínu *spravodajský štýl* ukázala aj z inej strany, a to pri systemizácii základných pojmov

celej žurnalistiky a jej štylistiky). Zdá sa, že iba neterminologicky sa v sledovanej práci uplatnil názov *informačný štýl* (s. 21). Prekvapuje, že autor ani pri vymedzení mnohých osobitností rozhlasovej komunikácie, a to vlastne na všetkých rovinách textu a jeho realizácie, neprišiel s návrhom na terminologizáciu názvu *rozhlasový štýl*. Tento pojem i názov by podľa nás plne korešpondoval napríklad aj s Mistríkovým postupom pri určovaní sekundárnych štýlov, hoci u samého J. Mistríka ho medzi sekundárnymi štýlmi nenachádzame.

Všeličo z doteraz sledovaných tematických okruhov sa dotýkalo aj otázok jazykovej kultúry. Jednako sa v týchto poznámkach ešte treba osobitne pristaviť pri tejto stránke sledovanej knihy, lebo aj v tejto oblasti autor ponúka viacero podnetných zistení a myšlienok. Už sme spomenuli, že v jeho texte nájdeme veľa upozornení, ktoré sa dotýkajú lexikálnych, pravdaže, zvukových jednotlivostí aj všeobecnejších otázok. Povedali sme už, že autor tu nadväzuje na všetky bežnejšie známe zistenia slovenských jazykovedcov aj rozhlasových pracovníkov. Je tu však ešte jedna oblasť, v ktorej autor prináša množstvo špecificky rozhlasových problémov zo sféry jazykovej kultúry. Je to sféra syntaxe. Východisková téza I. Jenču pre túto oblasť jazyka v rozhlase znie: „Syntax v rozhlase je z hľadiska možnosti porozumenia textu ešte dôležitejšia ako lexika“ (s. 96). Pri uplatnení spomínaného akustického princípu a lineárnosti v rozhlase a najmä v rozhlasovom spravodajstve mu potom pre syntax priam ako svojho druhu maximy vyznievajú napríklad takéto „zásady spravodajského štýlu v rozhlasovej žurnalistike“ (s. 100 – 103): „Nepoužívajte zložité súvetia – v hovorovej reči, ktorá je základom rozhlasovej, vám to ani nepríde na um.“ Ďalej: „Ak sú vám súvetia blízke, uprednostňujte prirad'ovacie súvetia.“ Inde: „Vyhýbajte sa hromadeniu prívlastkov, s'ťažujú vetnú perspektívu.“ Alebo: „Pamätajte si, že sloveso v prítomnom čase je pilierom rozhlasovej reči.“ Alebo: „Ak môžete v príspevku vynechať slovo, bez váhania to urobte.“ Alebo: „Citáty uvádzajte nepriamou rečou“ (k tomu treba ešte dodať, že podľa autora je najlepšie, ak je uvádzacia veta na začiatku, nie v strede alebo až na konci priamej reči). Podobných odporúčaní je viacero aj z oblasti lexiky – autor takto uvádza na citovaných stranách spolu až tridsať rád takéhoto alebo podobného druhu. Dôležité je pritom zistenie, že ani tie z jeho rád, ktoré možno vyznievajú dosť kategoricky, nemožno chápať ako nejaké povrchné príkazy či zákazy,

lebo aj tie sa všetky opierajú o pragmatické aj kognitívne znalosti z oblasti rozhlasového spravodajstva.

Celý predchádzajúci rozbor jednotlivých stránok vlastnej žurnalistickej aj jazykovednej problematiky rozhlasového spravodajstva potvrdil, že sledovaná Jenčova práca, ktorá sa pre nás stala nielen predmetom viacerých recenzných poznámok, ale aj podnetom na ďalšie uvažovanie o niektorých dimenziách rozhlasovej žurnalistiky, patrí svojim komplexným záberom do skúmanej oblasti, zároveň však aj početnými autorovými riešeniami istých okruhov z nej, resp. otvaraním ďalších okruhov z nej (medzi tie sa zaraďuje napríklad jeho sledovanie dôsledkov duálneho rozhlasového vysielania na všetky možné stránky rozhlasovej tvorby) k tým dielam, ktoré zreteľne posúvajú metodiku aj poznatkovú bázu predovšetkým v oblasti rozhlasového spravodajstva, ale evidentne aj v celej rozhlasovej žurnalistike, ba aj v žurnalistike všeobecne. Pre nás sú, pravdaže, nemenej dôležité tie autory podnety, ktoré sa priamo či aspoň sprostredkovane dotýkajú sledovaných okruhov jazykovej a jazykovednej sféry. Ak k týmto konštatovaniám pridáme autorovu myšlienku, že „spolupracovníkom rozhlasu môže byť každý, kto vie telefonovať“ (s. 14), že teda jeho kniha je adresovaná vlastne každému, potom aj naše poznámky o jazykových a jazykovedných otázkach rozhlasovej tvorby možno chápať ako malý príspevok do aktuálneho žurnalistického diskurzu.

LITERATÚRA

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kolektív: Dynamika slovej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 433 s.

JENČA, Imrich: Rozhlasové spravodajstvo. Bratislava: Xart 2004. 166 s.

Kolektív autorov: Zpravodajství v médiích. Praha: Nakladatelství Karolinum 2001. 155 s.

MLACEK, Jozef: Intertextovosť a žurnalistické žánre. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. Ed. Juraj Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 80 – 89.

MLACEK, Jozef (2004a): K aktuálnym pohybom v žurnalistickom názvosloví. In: Vývoj žurnalistiky na Slovensku po 17. novembri 1989. Ed. P. Olekšák. Ružomberok: Filozofická fakulta KU 2004, s. 69 – 77.

MLACEK, Jozef (2004b): O niektorých termínoch a ďalších pomenovaniach z oblasti novinárstva. In: Kultúra slova, 2004, roč. 38, č. 4, s. 200 – 211.

TUŠER, Andrej: Ako sa robia noviny. Druhé, upravené vydanie. Bratislava: SOFA 2003. 163 s.

Distributívny predložkový výraz *od – cez – (až) po*

JÁN KAČALA

Ukazuje sa, že okrem výrazov vzťahujúcich sa na krajné, pólové body typu *od – do, z – do, od – po, od – k, začínajúc niekým, niečím – končiac niekým, niečím* sa v našom jazyku utvorili aj výrazy na vyjadrenie istej postupnosti viacerých (zvyčajne troch, zriedkavo aj viacerých) vecí; takéto výrazy sú najmenej trojčlenné. Keď vychádzame zo spomenutých výrazov označujúcich krajné body niečoho, vo všeobecnosti môžeme povedať, že medzi označenia krajných bodov sa v takýchto viacčlenných výrazoch ešte vsúva stredový prvok, a tak dostávame trojčlennú štruktúru typu *od – cez – (až) po; začínajúc niekým, niečím – pokračujúc niekým, niečím – (a) končiac niekým, niečím; vychádzajúc z niečoho – pokračujúc niečím – (a) zakončujúc niečím*. V treťom (koncovom) člene predložkového výrazu, ktorý chápeme ako zložený, sme časť *až* ako intenzifikačnú časticu dali do zátvoriek, lebo nie je pre výraz ako celok nevyhnutne potrebná, výraz môže jestvovať a fungovať aj bez tejto časti, no z druhej strany sa žiada povedať, že v najväčšom počte príkladov, ktoré máme k dispozícii, sa táto časť vyskytovala, a tak ju vo výraze možno pokladať za zvyčajnú, nie však za záväznú či obligatórnu.

Na začiatok uvedieme niekoľko príkladov z literatúry:

[farby] *Prechádzajú od čiernej cez červenú, belasú, žltú, zelenkavú, fialovú až po snehobielu!* (F. Hečko) – *Kategória menných tried sa bežne vyskytuje... aj vo veľkom regióne, siahajúc om od thajských jazykov cez malajsko-polynézske v Juhovýchodnej Ázii a Oceánii, cez čínštinu a kórejštinu až po japončinu.* (V. Krupa) – *Aj mne sa vidí, že ešte nebolo toľko uniformnosti okolo nás, ako je teraz. Umením počnúc (česť výnimkám!) cez architektúru, spotrebný priemysel až po oblečenie a vizáž súčasných prosperujúcich, ako ináč, väčšinou mladých ľudí.* (M. Zimková) – *Slovenskí ľudia si tvorili ústnu poéziu omnoho ľudskejším spôsobom, a to najrozličnejšieho druhu – od legend, cez rozprávky, povesti, až po pochmúrne balady.* (J. Ch. Korec)

Z príkladov vidno, že tu máme pred sebou istú distribúciu pomenovacích prvkov, ktoré sú pomocou predložiek *od – cez – až po* uzavreté do jednotného celku alebo z iného hľadiska: utvárajú istý spoločný výraz. Spojené pomenovania zároveň utvárajú istú postupnosť, ktorá sa môže týkať miest-

neho, časového, vecného alebo logického či príčinného usporiadania prvkov, napríklad: *(pozametať) od schodov cez chodbu až po kuchyňu; (pozvať) od najbližšej rodiny cez bratancov a sesternice až po kamarátov a známych; (počítať) od prvej sekundy cez dlhé minúty až po celú hodinu; (intenzívne prežívať všetko) od príchodu do tábora cez prvé výlety až po celodennú túru; (kartové hry) od žolika cez mariáš po preferans; (prečítať) od prvého verša cez zbierku rozprávok až po zbrané spisy; (vyskúšať všetky žánre krátkej epiky) od humoresky cez rozprávku až po sci-fi poviedku; (predstaviť široký záber rozličných pocitov) od závisti, ľútosti cez iróniu až po pohoršenie a odpor.*

Príklady zároveň naznačujú, že popri primárnych predložkách uvádzajúcich súčasti celého distributívneho výrazu môžu v uvádzacej pozícii (pred daným podstatným menom) stáť aj sekundárne predložky *začínajúc – pokračujúc – končiac*, ktoré pochádzajú z tvarov prechodníka príslušných slovíčok a potrebný významový prvok vyjadrujú rovnako spoľahlivo ako zodpovedajúca pôvodná predložka. Niekedy sa možno stretnúť aj s kombináciou pôvodných a odvodených predložiek, napríklad *začínajúc niečím/od niečoho – cez niečo – (a) končiac niečím; od niečoho – pokračujúc niečím – až po niečo*. Takouto kombináciou tento výraz nestráca svoju viacčlennú usporiadanosť ani prehľadnosť, ale možno je menej elegantný či pôsobivý; takéto naše hodnotenie je však skôr subjektívneho rázu, zo systémového hľadiska proti takémuto upotrebovaniu primárnych a sekundárnych predložiek v jednom spoločnom výraze nemožno mať námietky, lebo vzájomné zamieňanie prvotných a druhotných predložiek je umožnené synonymickým vzťahom medzi príslušnými predložkami obsadzujúcimi jednotlivé pozície.

Jednotlivé súčasti distributívneho výrazu sú pevne spojené významom a pevným vecným sledom príslušných predložiek, ako aj významovou stránkou spojených podstatných mien, t. j. spomínaným významom miesta, času alebo vecného či logického alebo príčinného usporiadania predmetov a javov. Tieto významové prvky môžeme zaradiť medzi subkategorálne významové prvky spájajúce väčšie skupiny pomenovaní v rámci celého slovného druhu podstatných mien. Táto jednotná významová stránka súčastí distributívneho výrazu je podmienkou na to, aby sme tieto súčasti zo syntaktického hľadiska mohli hodnotiť ako súčasti viacnásobného vetného člena. Medzi súčasťami je zlučovací vzťah, podmienený spomínanou po-

stupnosťou, v ktorej príslušné pomenovania prirodzene nasledujú za sebou. Podľa vetnej súvislosti konkrétnej vety najčastejšie môže ísť o viacnásobný predmet, viacnásobný nezhodný prívlastok alebo o viacnásobné príslovkové určenie, ale v tejto pozícii nie sú vylúčené ani ďalšie vetné členy.

Ako ukazuje aj citovaný príklad z diela J. Ch. Korca, pred súčasťami distributívneho výrazu môže stáť súhrnné pomenovanie uvádzajúce celý distributívny výraz: je to pomenovanie so všeobecným významom, ktoré zhŕňa významy uvedené potom v súčasťach distributívneho výrazu. Výskyt takéhoto súhrnného pomenovania nie je však podmienkou na použitie rozoberaného distributívneho výrazu.

Distributívny predložkový výraz *od – cez – (až) po* sa používa pri vypočítavaní vecí, javov a ako taký je v našej reči veľmi bežný a charakteristický pre prejavy rozličných štýlov, najmä náučného, esejistického, rečníckeho, administratívneho a hovorového.

Samostatnou témou pri rozbere distributívneho predložkového výrazu je interpunkcia, konkrétne písanie alebo nepísanie čiarok medzi súčasťami tohto výrazu. Citovaný príklad z J. Ch. Korca sme uviedli tak, ako sme si ho vypísali z autorovho diela *Cirkev v dejinách Slovenska*, ktoré vyšlo vo vydavateľstve Lúč v Bratislave roku 1994. Ako vidno, medzi jednotlivými súčasťami rozoberaného výrazu sú uvedené čiarky. Uvedenie čiarok v tomto prípade zjavne motivovalo chápanie tohto výrazu ako syntakticky viacnásobného, t. j. skladajúceho sa zo syntakticky rovnocenných súčastí, ktoré sa – ako jeden, viacnásobný, vetný člen – na syntakticky nadradený člen viažu spoločným syntagmatickým vzťahom. Takýto stav je pri rovnorodých súčasťach viacnásobného vetného člena v našom pravopise bežný.

Na druhej strane treba pripomenúť, že súčasťi pri rozoberanom distributívnom výraze sú iba sémanticky rovnorodé (mohli by sme povedať aj: súradné), pravdaže, to je základná podmienka, aby sme tieto súčasťi mohli hodnotiť ako jeden spoločný vetný člen. Pri pravopise je však často dôležitá najmä forma; a forma nám tu vraví, že jednotlivé súčasťi distributívneho výrazu sú uvedené osobitnými predložkami s osobitnou väzbou. A práve to je prekážka v tom, aby sme medzi tieto súčasťi uvedené primárnymi predložkami v písme kládli čiarku. Čiarka medzi súčasťami tohto výrazu nepatrí ani preto, že – ako sme povedali – medzi súčasťami je zlučovací vzťah. V tejto súvislosti pripomíname, že čiarku nepíšeme ani v prípadoch, keď do

takýchto výrazov vstupujú iba dva členy, napríklad *od začiatku do konca, od prvého po ostatného*. Čiarku píšeme iba vtedy, keď sa tá istá predložka opakuje, napríklad *na prvom mieste, na druhom mieste*. Čiarku by sme písali aj v rozoberaných výrazoch, keby sa daktorý výraz s danou predložkou zopakoval, napríklad *od schodov cez chodbu, cez šatník až po kuchyňu* (spomedzi príkladov z literatúry uvedených na začiatku príspevku takýto jav zisťujeme vo výpisku z práce V. Krupu).

Na základe uvedeného formálneho kritéria nám však prichodí povedať, že pri analyzovanom distributívnom výraze uvedenom sekundárnou predložkou vzniknutou z pôvodného neurčitého slovesného tvaru, prechodníka, pred druhým a tretím členom tohto výrazu čiarku treba napísať, lebo súčasti distributívneho výrazu sú uvedené rovnakým formálnym prostriedkom – predložkou utvorenou z pôvodného prechodníka, napríklad: *začínajúc od schodov, pokračujúc chodbou, končiac kuchyňou*. Čiarka nepatrí pred ten člen výrazu, ktorý je uvedený spojku a: *začínajúc od schodov, pokračujúc chodbou a končiac kuchyňou*.

Uvedomujeme si, že náš návrh na pravopisné riešenie nastolenej otázky nie je priamočiary a jednotný, hoci v prípade prvotných a druhotných (odvodených) predložiek ide o veľmi blízke, možno povedať, paralelné gramatické javy. Na druhej strane sme však svoje stanovisko opreli o pevné formálne kritérium, ktoré by sa podľa našej mienky malo uprednostniť, ba malo by byť rozhodujúce.

Napokon už len pripomíname, že o rozoberanom distributívnom predložkovom výraze *od – cez – (až) po* sme nenašli zmienku ani v kolektívnej akademickej Morfológii slovenského jazyka (1966), ani v Oravcovej práci o slovenských predložkách (1968), ani v našich výkladových slovníkoch. Uvedená pravopisná problematika sa nerieši ani v najnovších Pravidlách slovenského pravopisu z roku 2000. Aj preto sme tejto téme venovali azda trochu väčšiu pozornosť.

Na druhej strane – aby náš obraz o spracúvaní tejto tematiky v slovenskej jazykovednej literatúre druhej polovice 20. storočia nebol taký záporný a azda aj trochu zjednodušujúci –, treba spravodlivo povedať, že J. Oravec vo svojej monografii o predložkách z r. 1968 sa veľmi podrobne zaoberá pestrými významovými vzťahmi medzi predložkami v spisovnej slovenčine, ako aj rozličnými prostriedkami na vyjadrenie hraničných bodov pomocou

predložkových výrazov, napríklad *od – do*, *od – k*, *z – po*, *od – po*; začínajúc *kým*, *čím – končiac kým*, *čím*, a pri predložke *cez* píše (s. 25 citovaného dieľa), že „tvorí k predložkám *z – do* stredové ohnivko, takže celá významová reťaz má podobu *z – cez – do*“, ale ako vidno, náš rozoberaný výraz *od – cez – (až) po* nespomína a na trojčlenný predložkový výraz *z – cez – do* neuvádza ani nijaký doklad z literatúry.

Dôležité je konštatovať aj to, že J. Oravec spomínanej „významovej reťazi“ nevenuje samostatnú pozornosť a uvedený výraz nerozoberá ako osobitný jazykový útvar. V našej stati sme trojčlenný predložkový výraz *od – cez – (až) po* rozoberali práve ako osobitný syntaktický útvar, ktorý sa svojím stabilným zložením z troch členov zaraďuje medzi iné zložené syntaktické útvary, ako sú povedzme zložené syntagmy alebo zložené súvetia. Za kritérium zloženosti syntaktických útvarov pokladáme počet tri, t. j. jestvovanie troch rovnorodých syntaktických prvkov spojených do spoločného útvaru. Toto kritérium sa v slovenskej jazykovede uznáva od čias M. Hattalu a jeho Mluvnice jazyka slovenského z r. 1865, kde po prvý raz takto vymedzil pojem zložené súvetie (v Hattalovej terminológii je to mnohonásobná veta).

V nadväznosti na relevantnú slovenskú jazykovednú literatúru sa rovnako žiada spomenúť, že J. Ružička vo svojej dôkladnej a materiálovo neobyčajne bohato podloženej štúdií o viacnásobnom vetnom člene z roku 1956 takýto trojčlenný výraz medzi viacnásobnými vetnými členmi takisto neuvádza, hoci na s. 162 svojej práce vydeľuje osobitné skupiny prípadov viacnásobného vetného člena, v rámci ktorého sa časti spájajú nie spojkou, lež predložkou (*s*, *bez*, *okrem*, *miesto*, *namiesto*). Aj z tejto Ružičkovej štúdie sa možno presvedčiť, že pri predložkách nebýva celkom bežným javom, aby rozličné predložky utvárali zložitejšie ako dvojčlenné viacnásobné útvary. Skúmaný výraz tvorený predložkami *od – cez – (až) po* však patrí práve medzi takéto zložitejšie viacnásobné útvary. Napriek relatívne dobrému a materiálovo bohato doloženému obrazu slovenských predložiek, ktorý tu máme z obdobia intenzívneho výskumu slovenského národného jazyka v druhej polovici 20. storočia, stále sa ukazujú oblasti bádania, v ktorých zo strany základného výskumu slovenského jazyka ešte vonkoncom nebolo povedané posledné slovo.

LITERATÚRA

HATTALA, Martin: Mluvnica jazyka slovenského. Diel druhý. Skladba. Banská Bystrica: nákladom Matice slovenskej 1965. 112 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

ORAVEC, Ján: Slovenské predložky v praxi. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 232 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vyd. Bratislava: Veda 2000. 590 s.

RUŽIČKA, Jozef: Viacnásobný vetný člen. In: Jazykovedné štúdie. I. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956, s. 153 – 178.

DISKUSIE

Trochu „zadychčaná“ diskusia o jazykovej kultúre

SLAVOMÍR ONDREJOVIČ

V poslednom minuloročnom čísle časopisu Kultúra slova vyšiel článok F. Kočiša *Slovesá zadychať, zadychať sa, zadychčať sa v staršom i novšom slovníkovom spracovaní* (2004, roč. 38, č. 6, s. 336 – 340). Hlavnou náplňou tohto diskusného príspevku je – ako to naznačuje aj názov – polemika so spracovaním a výkladom uvedených slov v súčasných slovníkoch. K autorovej analýze a pripomienkam v tejto veci ťažko dodať niečo iné než to, že sú oprávnené a podľa všetkého presné. Príspevky takéhoto typu sú vítané, lebo skvalitňujú lexikografické diela i naše poznanie jazyka.

F. Kočiš túto príležitosť však využíva na vyslovenie postoja aj k niektorým ďalším otázkam. Okrem iného má výhrady k spracovaniu odbornej slovnej zásoby z cirkevnej oblasti v Krátkom slovníku slovenského jazyka, ktoré považuje v tomto diele za povrchné. Odvoláva sa pritom na hodnotenie z akejsi pripravovanej dizertačnej práce, ale aj sám dodáva, že náboženskú lexiku v slovníku čaká dôkladná revízia. Keďže v danom prípade F. Kočiš neuvádza nijaké konkrétne príklady, redakcia časopisu mala právo sa domnievať, že diskutant nebral podľa všetkého do úvahy fakt, že spracovanie hesiel z okruhu náboženstva a cirkvi v jednozväzkovom výkladovom slovníku nemôže byť také ako v špecializovaných terminologických (teologických) slovníkoch. V redakčnej poznámke sa zároveň upozorňuje, že tieto heslá upravoval a „vyľad’oval“ don Rudolf Blatnický z Pápežskej saleziánskej univerzity v Ríme. F. Kočišovi však zrejme nestačí ani táto autorita. O spomínaných veciach treba určite ďalej diskutovať. Vznikajú totiž námietky aj z druhej strany, že do 4. vydania Krátkeho slovníka slovenského jazyka sa dostalo – nie celkom v súlade s koncepciou slovníka – zbytočne veľa odborných teologických pojmov, aké sa nedostali z iných oblastí. Nehovoriac už o tom, že niektoré výklady tohto druhu sa považujú za „príliš katolícke“.

Napokon sa dotknime otázky o súčasnej jazykovej kultúre na Slovensku, ku ktorej sa F. Kočiš takisto vyslovil, počínajúc si pritom ako onen Riman, čo mu bolo tak proti mysli Kartágo. Redakcia Kultúry slova oprávnené predpokladá, že práve tieto jeho konštatácie vyvolajú diskusné reakcie.

Pokúsme sa teda o krátku reakciu aj na túto časť príspevku F. Kočiša. Autor navrhuje, aby sa v záujme objektívnejšieho spracúvania slovnej zásoby konštituoval tím, ktorý by Krátky slovník slovenského jazyka čítal heslo za heslom, vyhľadával a korigoval nepresne vypracované heslá, naprával nejasnosti a omyly vo výklade významov a v ich štylistickom hodnotení, ako to bolo v prípade Peciarovho Slovníka slovenského jazyka. Možno by to nebolo zlé. Lenže treba vedieť, ak to nevieme, že nie sme v situácii, v akej boli deviatí autori rubriky časopisu Kultúra slova Čítame Slovník slovenského jazyka po roku 1967. Pripomeňme, že tí v priebehu ôsmich rokov spolu „prečítali“ iba prvý zväzok tohto šesťdielného slovníka. V inej situácii sme najmä preto, že sa v súčasnosti v ústave okrem iných slovníkov pracuje s využitím všetkých dostupných lexikografických síl a rezerv na veľkom Slovníku súčasného slovenského jazyka, ktorého vyjdenia by sme sa mali už naozaj v blízkej budúcnosti dočkať. A napokon v rámci prípravy tohto viacväzkového diela sa hodnotia a prehodnocujú aj riešenia v Krátkom slovníku slovenského jazyka.

F. Kočiš ďalej v záujme zvýšenia jazykovej kultúry na Slovensku navrhuje zavedenie jazykových rubrik v tlači. Viaceré fungujú aj dnes, hoci je pravda, že iba tie, o ktoré je záujem. Treba priznať, že jazykové rubriky už nevychádzajú v niektorých vplyvných novinách a časopisoch, v ktorých takáto rubrika v minulosti fungovala. V spomínaných rubrikách sa nepokračuje nie preto, že by sme to nechceli alebo neboli na to pripravení, ale jednoducho preto, že záujem vydavateľov je nižší. Vec má však aj inú stránku. Tak ako by nebolo rozumné rezignovať na približovanie výskumných výsledkov o súčasnej norme slovenčiny širšej verejnosti, na poučenia v oblasti jazykovej kultúry nášho jazyka, nie je dobré ani „zahltiť“ ju radami tohto druhu. F. Kočiš pritom súdi, že dnes sa aj známe jazykovedné časopisy stali „takmer vyschnutými žriedlami“ jazykovej kultúry a jazykového poučenia. Ťažko reagovať na tento jeho pocit, autor ho nezodôvodňuje, nevieme, z čoho pramení a o aké ukazovatele sa opiera.

Posledný odsek z príspevku F. Kočiša treba odcitovať celý, aby sme sa vyhlí riziku, že ho nezreprodukuje presne: „V kultúre spisovného jazyka

nám nepomôže nijaká teoretická virtuálnosť. To, čo naša spoločnosť produkuje v jazykovom úze, nemá nič spoločné s kultúrou vo všeobecnosti ani s kultúrou jazyka osobitne. Preto bez prestania treba otvárať nové pramene jazykového poznania a obnovovať zabudnuté, zasypané smetiskom ľahostajnosti alebo zaplavené kalnými teóriami, ktoré skôr škodia než osožia živému a čistému jazyku národa“.

Čo možno z tohto fragmentu vyčítať? F. Kočiš opakovane tvrdí, a nie je v tom sám, podobný názor nie je cudzí ani niektorým iným jazykovedcom, no zastávajú ho predovšetkým viacerí laici, že situácia s našim jazykom je absolútne žalostná. Bola by to naozaj neutešená krajina, v ktorej by nikto poriadne neovládal materinský jazyk a v ktorej by bolo počuť len nekultúrne a nekultivované vyjadrovanie. Našťastie to tak nie je. Ak niekto nehovorí tak ako (si to predstavujem) ja, neznamená to, že všetci okolo mňa hovoria zle. Dokonca koniec sveta nenastáva ani vtedy, keď používatelia jazyka nehovoria celkom tak ako kodifikačné príručky, keď sa kodifikačné riešenia neprenášajú do praxe v úplnosti. Vlastne tak hovoriť, ako sa už stokrát povedalo pri úvahách o kodifikácii, norme a úze, ani nemôžu. V takom prípade preto nie je namieste len úkosom pozeráť na spomínaných používateľov jazyka, ale treba sa pozrieť aj na druhú stranu: na kodifikované normy, či odrážajú skutočný život, ktorý žijeme a ktorý žije s nami náš jazyk. Jazykovedec, ako ukazuje aj tento príklad, si musí dávať pozor, aby ho neovládol negativizmus do tej miery, že všetko navôkol bude hodnotiť ako kritické a pochmúrne. Samozrejme, mnohé z verejnej komunikácie si zaslúži kritiku i vystavenie na pranier, ale nemôžeme paušálne odsudzovať všetky jazykové prejavy našej verejnosti, ani hodnotiť celú jazykovú prax odmietavo a záporne.

F. Kočiš v tejto súvislosti hovorí aj o potrebe otvárať nové pramene jazykového poznania. Ale čo tým mieni? Možno sa len domnievať, že tie pramene sa majú podľa jeho chápania hľadať mimo súčasného živého jazyka, lebo ved' to, čo „naša spoločnosť produkuje v jazykovom úze, nemá nič spoločné s kultúrou vo všeobecnosti ani s kultúrou jazyka osobitne“. Čo to má teda byť? Možno nám pomôže, keď si zopakujeme tú časť tvrdenia F. Kočiša, kde hovorí, že treba „obnovovať zabudnuté, zasypané smetiskom ľahostajnosti“. Ale aj z toho je zrejme iba to, že sa treba vrátiť niekam do minulosti k niečomu bližšie nešpecifikovanému. Možno sa tu mieri na jazykové normy minulosti ako na onen čistý zdroj, z ktorého hodno čerpať. Ale

prečo by mali byť niekdajšie normy, mimochodom vo svojom čase takisto kritizované niektorými ako kritické, lepšie než sú súčasné. Neraz nám môžu byť ľuto prostriedkov z minulosti, ktoré sa v jazyku dostali na perifériu a vytlačili ich iné (tam sa dostávajú rovnako domáce, ako aj prevzaté, dobrým príkladom sú germanizmy), ale ani tá naj sústredenejšia ofenzíva všetkých jazykovedcov nemôže zvrátiť rozbehnuté trendy v jazyku. Alebo sa myslí na postupy jazykovej kultúry a výchovy, ktoré sa uplatňovali v minulosti? F. Kočiš v tejto súvislosti hovorí o „kálných teóriách, ktoré skôr škodia než osožia živému a čistému jazyku národa“. Môžeme sa opýtať: je živý jazyk čistý? Novšie teoretické úvahy o kultúre jazyka a spisovnej slovenčine, ktoré F. Kočiš difamuje, dávajú viac priestoru živému jazyku. Neoznačuje ich F. Kočiš za kálne iba preto, že nevyhovujú niekdajším postupom v oblasti jazykovej kultúry a výchovy, ktoré napokon takisto (ani – a najmä – podľa samých pôvodcov) neprinesli očakávaný efekt?

Obráťme sa v tejto chvíli na Miroslava Válku a pripomeňme si pasáž z jeho básne *Slovo*, ktorá sa tak často a tak ochotne citovala a cituje pri všetkých príležitostiach, že sa takmer zotrel a vyprázdnil význam jeho veršov. Odcitujeme na tomto mieste práve tú slohu o rodnom jazyku, ktorá sa častým opakovaním azda najviac sprofanovala. Ale pokúsme sa prečítať ju v jej pôvodných intenciách:

„Nadovšetko miluj rodný jazyk, svoju reč.
Je zamat
a je meč.
Nevhodný dotyk nech ju nepokazí.
So slovami hovor, iba keď ste sami.
Vyberaj ich ako drahokamy.
Nie každé je také ako včera.
Ustavične hľadaj slová pravdivé a nové.
Zavrhni nezrozumiteľné, aj tie, čo rodia nudu.
Ber slová priamo z dielne
konštruktéra:
z ľudu!“

Odkiaľ má teda prichádzať očistný prúd, ktorý prečistí to, čo v jazyku prečistiť treba, ak nie od samých používateľov jazyka, ktorých M. Válek

podľa starej obyčaje označuje ako ľud? Napokon je to práve tá istá otázka, ktorú kedysi položil E. Pauliny J. Ružičkovi v pamätnej diskusii na konferencii o jazykovej kultúre v Smoleniciach takmer pred 40 rokmi. Ak sa na jednej strane tvrdí, že spisovný jazyk sa formuje prácou národa, no z druhej strany sa konštatuje, že národ tento spisovný jazyk neovláda, že je používanie spisovného jazyka u národa v havarijnom stave, kde sa má lingvista-kodifikátor obrátiť, aby zistil jestvujúcu spisovnú normu? Stále sme v zajatí tej istej dilemy: máme do uvažovania „vpustiť“ silnejším prúdom živý jazyk, alebo máme stále trvať na textoch tzv. dobrých autorov, a aj to len v tých polohách a pasážach, ktoré sa zhodujú s platnou kodifikáciou? 21. storočie, ktoré sa podľa viacerých teoretikov má vyznačovať väčšou toleranciou k „odchýlkam“ od kodifikovanej normy a schopnosťou vnímať a akceptovať rozmanitosť a variantnosť, nás vedie k tomu, čo jasnozrivo sformuloval ešte koncom 18. storočia zakladateľ vedeckej slavistiky Jozef Dobrovský: „Najvyšším zákonodarcom v jazyku a najmä v gramatike a slovníku je jazykový úzus, jemu je podriadená analógia i etymológia“. Pravdaže, ani Jozef Dobrovský, ani my nevnímame úzus ako nejakú nerozlíšiteľnú masu či totalitu. Práve naopak. Uvedomujeme si a chápeme zložitosť a hierarchickosť národného jazyka, osobité funkcie jeho prestížnych i menej prestížnych (kultivovaných i menej kultivovaných) foriem, ktorého odolnosť a stabilitu zabezpečujú najmä pevné, zároveň však aj primerane pružné „systémové“ piliere. Možno práve akceptovanie tejto perspektívy je podmienkou a predpokladom, aby naša jazyková kultúra a jazyková výchova „chytila druhý dych“.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Náš Jožko Nižnanský

V 4. čísle časopisu Kultúra slova r. 1995 Adriana Ferenčíková pozdravila vtedy čerstvého sedemdesiatnika Jozefa R. Nižnanského. Z vďaky za jeho obetavú a nezištnú prácu pri odkrývaní slovenského slovného bohatstva mu v mene všetkých redaktorov zdvihla symbolický *pohárček* vína, podľa Jožka *daru to Božího*, s mnohými krásnymi želaniami. Bolo medzi nimi želanie, aby sa v dobrom zdraví dožil aj záverečného zväzku celonárodného Slovníka slovenských nárečí, na ktorom sme s vypätím všetkých síl spoločne pracovali.

Žiaľ, neprešiel ani rok a Jožko odišiel spomedzi nás 14. februára 1996. Smútok a bolesť zavládli v našich srdciach, ale žijeme s ním ďalej, veď nám zanechal množstvo cenného materiálu, s ktorým pracujeme dennodenne, sprítomňujeme si ho v mnohých situáciách, riešime s ním v duchu rôzne pracovné aj bežné každodenné problémy. Známa povrávka:

Zide z očí, zide z mysle rozhodne u Jožka – výraznej osobnosti *cechu dialektologajského*, do ktorého nás kedysi slávnostne a nezabudnuteľne prijímal, neplatí. Keďže v tomto roku si pripomíname jeho nedožité osemdesiatiny, zaspomínali sme si na neho o čosi intenzívnejšie a trochu vrúcnejšie, sprítomnili sme si ho v niektorých nezabudnuteľných okamihoch.

Rodák z Brestovian pri Trnave (nar. 3. júla 1925) bol rovnako podkultý a zapálený odborník v oblasti literatúry, histórie, archeológie, etnológie, ako aj jazykovedy, predovšetkým dialektológie. Pôvodne redaktor, editor a prekladateľ v Slovenskom vydavateľstve krásnej literatúry (neskoršom Tatrane) prešiel v r. 1968 do dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Práve tu využil a v plnej miere zúročil svoje hlboké vedomosti o ľudových reáliách, národopisných a jazykových výskumoch nielen svojej rodnej dediny, ale aj celého trnavského i juhozápadoslovenského regiónu. Rozdával sa celý, nič si nenechával pre seba. Nečudo, že na dvere jeho pracovne klopalo neúrekom veľa ľudí. Počnúc od jeho starších

rodákov, ako on vravieval, *tích s plota kolov*, nás, jeho spolupracovníkov, až po mladých, v ktorých dokázal neuveriteľne rýchlo zapáliť lásku k jazyku, národu, ľudovým tradíciám. Neraz žartom prehodil: *Chodzá za mnu jag na hoferu*, ale hneď dodal: *Šag náz voze neodbíhajú, ani žito nepadá!*

Vedel, že základom lexikografickej práce je dobre vybudovaná a spracovaná kartotéka, nuž sa hneď pustil do triedenia dokladového materiálu, jeho dopĺňania z vlastného heuristického výskumu, do členenia lexiky podľa vecných okruhov. Osobitne treba vyzdvihnúť jeho výskum nárečovej lexiky z tematického hľadiska jemu mimoriadne blízkych tém – vinohradníctva, včelárstva, ľudových jedál a nápojov a kuchynského inventára. Zo spomínaných okruhov pripravil terminologické dotazníky, ktoré využívame pri práci dodnes a ktoré zostanú cenným materiálom aj pre budúcnosť. Spomíname si, ako takmer každému, kto len trochu prejavil záujem o danú problematiku a prišiel s ním do styku, dával do rúk svoje dotazníky s prosbou: „Vyplň, hľadaj, zachovaj slová z tvojho kraja, aby len nedajbože nezapadli do zabudnutia!“ Získanú bohatú nárečovú lexiku dokumentoval tak v mnohých odborných štúdiách, ako aj v popularizačných príspevkoch. Publikoval ich v ústavných jazykovedných časopisoch – v Slovenskej reči, v Kultúre slova –, v dialektologických zborníkoch, v Jazykovedných štúdiách, ale aj v Slovenskom národopise, vo Výžive a zdraví, vo Včelári, vo Vinohrade, v Agrikultúre, v denníkoch Ľud, Večerník.

Z jeho štúdií spomenieme aspoň niektoré: *Vinohradnícka terminológia v západoslovenskej obci Brestovany* (1966), *Pestovanie viniča na Slovensku a jeho odraz v chotárnych názvoch* (1976), *Produkcia obilia za jamového uskladňovania a jeho terminológia na okolí Trnavy* (1978), *Exemplifikácia v nárečovom slovníku* (1980), *Z terminologickej vrstvy nárečovej slovnej zásoby* (1982), *Terminologická vrstva lexiky v Slovníku slovenských nárečí* (1984), *Homonymia a polysémia v nárečovom slovníku* (1986), *Nárečie Trnavy a jej najbližšieho okolia* (1988), *Slovenské pomenovanie úľov a ich slovanské súvislosti* (1988), *Nárečová terminológia, jej výskum a spracovanie v rámci celonárečového výskumu* (1990), *Zo západoslovenskej zoonymie* (1994) a mnohé iné.

Už zo samotných názvov menších príspevkov vidieť jeho zainteresovanosť, hlboký vzťah k danej problematike, pestrosť a pútavosť tém, niekedy aj žartovno-úsmevné podanie. Napr. *Kadečo od Trnavy* (1971), *Vrava jesen-*

ných viníc (1972), *Ani všetky ženy nevedeli variť* (1972), *Dobruo ráno, vínko* (1974), *Koleda názvov tradičných vianočných jedál* (1976), *Nádoby, v ktorých sa iskrievalo (hever, mierka)* (1976), *Fašiangový kalendár* (1979), *Z názvoslovia „chlebovej kultúry“* (1980), *Lekvár v nárečovej terminológii* (1980), *Na burčiak, či až na rampáš?* (1982), *Medové dulciaria – sladkosti a ich pomenovanie* (1982), *Keď bol hosť vítaný aj o polnoci (o voľakedajších pricestných hostincoch a furmanských krčmách)* (1983), *Kone moje, kone vrané* (1992), *Výslužka v slove a v košíku* (1992), *Na Marcina husacina* (1993), *Náš vianočný podarúнок* (1993) a mnohé iné. Všetky jeho bibliografické údaje od r. 1965 do r. 1994 precízne zostavil L. Dvonč a sú publikované v Slovenskej reči, 1995, roč. 60, č. 4.

Jožko bol aj pri zrode našej rubriky *Zo studnice rodnej reči* v Kultúre slova. Obohatil ju svojimi príspevkami a vedel sa úprimne tešiť z každého nášho príspevku, v ktorom sme sa usilovali načrieť do tohto prameňa čo najhlbšie. Najkrajšie chvíle sme však s ním zažili pri práci na I. a II. zväzku Slovníka slovenských nárečí; bol jeho spoluautorom, ako aj spoluredaktorom. Pritrafilo sa, že nám napríklad chýbali v kartotéke výklady významov alebo ich exemplifikačné doklady. Ak sa týkali západoslovenských nárečí, nemali sme nijaký problém, bol tu predsa Jožko, ktorý už rutinovane dopĺňal chýbajúci materiál. Nikdy nešlo len o strohý zápis na kartotecný lístok, nebudaj o nejakú „jednoslovku“, vždy pridal ešte presné vysvetlenie a ako výborný rozprávač aj nejakú príhodu, obyčajne vlastný zážitok. Vtedy celý zažiaril, najmä keď sa to týkalo jeho obľúbených tém, pri nich akoby pozabudol na všetky každodenné starosti a trápenia. Na ilustráciu uvedieme aspoň jednu milú udalosť. Raz si Jožko zaspomínal na krušné chvíle doma. Ich koník sa nakazil *kachom* (vírusovým ochorením) a vyzeralo to, že čosi-kamsi skoná. „*Kón pozná človeka po hlase, hneď hrže*“ (erdži), poznamenal Jožko, „a tento náš len smutne hľadel pred seba“. Nešťastný tato mu ešte naostatok nalial do jeho vedra trochu toho „božieho daru“, vareného vína a už potom poručenobohu. Koník ňuchá, ňuchá a vera mu aj zachutilo. Na druhý deň stojí koník čulý a ako pozerá, tak pozerá, okrem vedra ho nič nezaujímalo. Všetci v dome akoby zrazu ožili. Hneď mu naliali doň čistej vodičky, ale veru trvalo ešte nejaký čas, kým si koník opäť zvykol na svoj pôvodný nápoj. „*A tak náš tato jedného kona s kachu vikuríroval varením vínom, a ten bi ho potom ból furt pil,*“ zakončil Jožko.

Keď sme potrebovali presnejšie a podrobnejšie pomenovanie nejakých častí či druhov niečoho, napríklad častí konského postroja či druhu plotov, vtedy Jožko zobral papier, a aby si bol istý, že nám je to jasné, kreslil obrázky a vyčerpал pritom celú lexiku k danej téme. Podobne dopĺňal kresbami aj svoje popularizačné články v časopisoch.

Jazyk svojho regiónu mal v krvi. Často si ani neuvedomil, že hovorí nárečím aj v bežnej komunikácii. Keďže to bola živá hovorená reč, používal v nej množstvo krásnych prirovnaní, slovných spojení preneseného významu, rôzne povrávky, povedačky, príslovia, ktoré mal stále v zásobe, vhodne a pohotovo ich vedel využiť takmer v každej situácii. Spomenieme aspoň zopár z nich. Pri hľadaní nejakej knihy často zašomral: *Volakemu som poščál knihu a nesce prindzit sama*, podobne, keď mu vypadlo slovo, myšlienka: *Doščúleki už nevím, jak sa to volalo*, keď nás našiel v pracovnom zanietení, nakukol a hneď dodal: *Prindem inakedi, ked bude váš času*, keď sa niekto veľmi ponáhľal, vyjadril sa o ňom: *Leci jag vistreleni*, o kyslom hrozne nás takto poučal: *Viš, nékerá sorta viniča má len také kiselé grčki, je to kiselé jag grč*, keď sa niekto príliš dlho púšťal do roboty, tu Jožko zareagoval: *Chistá sa k temu jag lačni k sránú* a kto bočil od roboty, o tom sa vyjadril: *Ten bi v zime kosil a v lete snach prehadzuvál*, kto zbytočne veľa hovoril, toho napomenul: *Máž reči jak koza bopkóv*, keď zistil, že niekto by si rád vypil, prezradil ho: *Huba mu chlopká*, o hlúpom mudrlantovi sa vyjadril: *Vichodzil dva chlěvi a jeden krmnik alebo Z jeho reči sa švrčki láhnú*, príčinu mrzutosti, podráždenosti človeka odhalil takto: *Stával hore ricú!*, keď niekto nedal na dobre mienenú radu, smutne zahlásil: *Móžež mu hovorit choda andelským hlasom!*, kto niečo zámerne prekrútil, o tom sa vyjadril: *Ohne aj krivé*, o závistlivcovi povedal: *Poščál si oči ot psa*, keď sa niktoš tváril veľmi dôležito, to ho vedelo nasrdiť, vtedy zahundral: *Kec ca hovno dostane na polic, mislí si, že je lekvár*. Z prirovnaní často používal: *bíli jag jablon* (celkom šedivý), *zdravi jag orech*, *vičesani jag uherski žrebec* (ulízaný), *dzifča jag lusk* (pekné a zdravé). Páčili sa nám aj prirovnania z jednej svojráznej brestovianskej pesničky, ktorú nám priniesol z výskumu:

Jag mi je, tag mi je, ked ma mladí obejme: jak kebi som mad lízala a červené vínko pila!

Jag mi je, tag mi je – ked ma mladí obejme.

Jag mi je, tag mi je, ked ma starí obejme: jak kebi son šípki jedla a si do žihlavi sedla!

Jag mi je, tag mi je – ked ma starí obejme.

Nijako sme však nemohli súhlasiť s obsahom inej:

*Brestované, Brestované – jag bi gulu gúlev,
neni tam mládenca, čo bi sa mi lúbev.*

Často nás oslovoval *mléčné zubi*, nezávisle od veku, od dvadsiatky po sedemdesiatku. To asi preto, že sme k nemu chodili po rozumy a čudovali sme sa, odkiaľ to ten všetko vie. Nemal rád pochvaly, prehnané vďačnosti. Jeho obľúbeným príslovím bolo: *Nechvál ženu pret smrcú!* Jožko bol človek, ktorý sa úprimne zaujímal o ľudí, čestný a statočný nielen v práci, ale aj vo vzťahu k nim. Debaty o vážnych veciach začínal zvyčajne slovami: *Pome do právdi!* (povedzme si otvorene). Dbal aj na to, aby sa čas využíval rozumne, lebo vraj *chvílečka ge chvílečke, a hned e celí den s teho*. Stávalo sa, že sme niekedy predlžovali naše odborné debaty. Raz pri takejto príležitosti žartovne povedal: *Čo sa tu tolko ondzíme, či je tu roščapané „ä“ alebo nie!* No jemu – západniarovi – nebola táto hláska veľmi blízka, ale jeho originálne pomenovanie sme považovali za milú jazykovú perličku. Pri odchode z práce zvyčajne zavelil: *Zapladzme za brindzu a pome!* Občas sme ho v dobrom podkušovali, vtedy nám prihrozil: *Ti podvadznoha jenna!* Veľavravné boli aj jeho gestá, mimika, pohyby, aj nimi vedel vyjadriť svoje názory, náladu, momentálne reakcie.

Parafrázujúc známu ľudovú pieseň *Spievanky, spievanky, kdeže ste sa vzali?*, mimovoľne sa natíska otázka: kdeže si sa vzala, dialektológia? Nie, nespadla si z neba, ani si nerástla v háji či na zelenej lúke. Mohla si vzniknúť len vďaka mnohým pracovitým, statočným a trezlivým robotníkom, ktorí verne v službách rodnej reči vyorali hlboké brázdy na roli našich otcov a odovzdávali toto dedičstvo ďalej. Jedným z nich bol aj Jozef R. Nižnanský, náš Jožko, s ktorým bolo čťou a radosťou pracovať. Pri jeho nedožitej osemdesiatke sme si to uvedomili vo väčšej miere a sprítomnili sme si ho viac ako inokedy.

Iveta Felixová

MILAN MAJTÁN

1. Ako vznikali slovenské priezviská

Každý z nás aspoň raz zauvažoval o tom, aký pôvod a význam má jeho meno, jeho priezvisko, ako sa rodina dostala k svojmu dnešnému priezvisku, kde má svoje korene, aký pôvodný význam malo dnešné priezvisko, čím bol jeho vznik motivovaný.

Dnešný spôsob pomenúvania osôb sa stabilizoval v 17. a 18. storočí a úradne bol kodifikovaný v období jozefínskych reforiem koncom 18. storočia. Za významný predel sa pokladajú aj rozhodnutia Tridentského koncilu (1545 – 1563) o používaní mien a o vedení matrík. Ak hovoríme, že pre stredovek je pri pomenovaní osôb príznačná jednomenná sústava a pre novovek dvojmenná sústava osobného pomenovania, to neznamená, že vývin priezvisk nemožno sledovať od samého ich zrodu, od obdobia dopĺňania jedného osobného mena rozličnými prírmenami, prídomkami a pod.

V kresťanskom povel'komoravskom období sa osoby v latinských listinách uvádzali iba s jedným menom. Ako príklady možno uviesť série mien z najstarších listín, ktoré sprístupňujú Slovenský diplomatár (zatiaľ po rok 1260) a Slovenský registár (zatiaľ roky 1301 – 1323). Ako ukazujú spomenuté edície, od 13. storočia sa situácia pri pomenovaní osôb začala výraznejšie meniť. Čoraz častejšie sa pri mene osoby používalo meno otca alebo iného príbuzného, označenie príbuzenského alebo vôbec spoločenského zaradenia, zamestnania, etnickej či rodovej príslušnosti, miesta sídla rodu a pod. A tak popri menách jednoznačne jednoslovných sa začínali stále viac a viac objavovať kontexty s bližším určením osoby, v ktorých možno zreteľne vidieť východiskové podoby prírmen, ba i samotné prírmená. A od nich už vedie cesta k súčasným priezviskám.

Pätnáste storočie znamenalo vo vývine priezvisk na Slovensku v istom zmysle slova prelom. Ako možno sledovať v zápisoch Žilinskej knihy z 15. storočia pred mestskou radou Žiliny, v menách mešťanov prevládali dvojčlenné osobné mená s prírmenami. Prírmená sa čoraz viac dedili, hoci nemali ešte predpísanú úradnú podobu a vyskytovali sa spravidla v jazykovej podobe zodpovedajúcej jazyku textu.

Používanie a striedanie rozličných variantov prímien i rozličných prímien ukazuje, že základnou časťou osobného mena bolo krstné meno, no aby bolo možné osobu presne identifikovať spomedzi nositeľov toho istého mena, prímieno sa stávalo nevyhnutnou súčasťou osobného mena.

Prímená, ktoré vznikali podľa názvu zamestnania, možno, pochopiteľne, ťažko odlišiť od apelatív označujúcich toto zamestnanie, lebo osoby s týmito prímienami spravidla vykonávali uvedené zamestnania, ale z hľadiska funkcie (pretože práve ony presnejšie identifikovali pomenúvané osoby od iných osôb s rovnakým – krstným – menom) možno ich hodnotiť ako vlastné mená, hoci sa ich jazyková podoba menila podľa jazyka textu. Podobne sa však zhodovala s jazykom textu aj jazyková podoba iných prímien a jazyková podoba krstných mien. Meno dopĺňala ďalšia charakteristika osoby vyjadrená označením

- a) jeho zamestnania alebo spoločenského zaradenia,
- b) príbuzenského zaradenia spolu s menom osoby alebo s menami osôb príbuzensky spätých, a to z tej istej alebo z druhej, tretej, ba i zo štvrtej generácie,
- c) rodovej alebo etnickej príslušnosti,
- d) názvu miesta bydliska alebo sídla rodu alebo
- e) nejakej vlastnosti pomenúvanej osoby.

V takomto spôsobe pomenúvania možno v dopĺňajúcich členoch mena už vidieť zárodky budúcich a súčasných hlavných členov osobných mien v dvojmennej sústave, zárodky priezvisk.

Od 16. storočia, najmä však v 18. storočí už vlastne dedičné prímená existovali, mohli by sme hovoriť aj o priezviskách. Ak terminologicky odlišujeme prímieno a priezvisko, je to predovšetkým so zreteľom na zákonnú kodifikáciu priezviska v období panovania Jozefa II. Priezviská ako súčasť osobných mien nevznikli v čase ich kodifikácie, ich zrod a postupný vývin možno sledovať od stredoveku, povedzme od 13. storočia, a to i napriek tomu, že osobné mená 13. a 14. storočia mali podstatne inú podobu ako, povedzme, osobné mená 17. a 18. storočia. Rovnako postupne sa menilo aj postavenie prímien, od pomocnej, dopĺňajúcej súčasti osobných mien v nededičných prímienách prezývkového charakteru a v prímienách označujúcich zamestnanie alebo predchádzajúce bydlisko nositeľa, cez dedičné prímená, šľachtické rodové mená a prídomy k povinne dedičným priezviskám dnešného typu, ktoré sú základnou súčasťou súčasných osobných mien na Slovensku i v Európe.

Pri pomenúvaní osôb ženského pohlavia sa v spisovnej slovenčine priezviská prechýľujú, príberajú prípony *-ová, -á*, napr. *Hudec – Hudecová, Varga – Vargová, Holý – Holá, Jesenský – Jesenská* a pod. V hovorovej slovenčine a v slovenských nárečiach sa využívajú aj iné prechýľovacie prípony, napr. *-ka, -ovka*, na strednom a na východnom Slovensku *-uľa, -aňa, -icha*, na západnom Slovensku prípona *-ena*: *Králik – Králička, Kupec – Kupcovka, Blažko – Blažkovka, Blažkuľa, Kujka – Kujčena, Jacko – Jackuľa, Jackaňa, Fedor – Fedoraňa, Fedoricha, Bačo – Bačicha* a pod.

2. Priezviská podľa zamestnania (1. časť)

Zo skutočnosti, že priezviská vznikali postupne, individuálne a spontánne, prirodzene vyplýva, že súčasné naše priezviská často nerešpektujú súčasnú spisovnú jazykovú ani pravopisnú normu, napr. *Masár* (mäsiar), *Minárik, Sabol* (maď. *szabó* „krajčír“), *Švač, Zámečník* a pod.

Zo slovenských a do slovenčiny prevzatých pomenovaní zamestnania, povolania a spoločenského zaradenia vznikli priezviská *Bača, Bačo, Baník, Bednár, Béreš, Bíreš, Biroš, Blanár, Bodnár, Bognár, Bojtár* („honelník, valach“), *Brdár, Cestár, Cimerman* („tesár“), *Cinár, Čipkár, Čižmár, Čochráč, Debnár, Dekan, Dráb, Drotár, Fojt* („richtár“), *Ftáčnik, Furman* („vožár“), *Gajdoš, Garbiar, Gombár, Gonda, Gondáš* („pastier sviň“), *Grznár, Hajčiar, Hajduk, Halenár, Haviar, Hevier, Hošták, Hrabáč, Hrnčiar, Hrobár, Hudáč, Hudák, Hudec, Hudek, Humeník, Husár, Hušták, Jaloviar, Juhás* („valach“), *Kadlec, Kamenár, Kolár, Kolesár, Kolomažník, Koniar, Koník, Kosáč, Kosec, Kostolník, Košíkár, Koblár, Kováč, Koval', Kovár, Kožkár, Krajčo, Krajčí, Krajčír, Kramár, Kraviar, Krpčiar, Kuchár, Kuchta, Kupec, Kušnier, Malár, Maliar, Masár, Mäsiar, Mazáč, Mečiar, Mlacek, Mlatec, Mlynár, Minár, Murár, Mydlár, Obročník, Obšitník, Olejár, Olejník, Opicháč, Oráč, Paliar, Páleník, Pálenčiar, Pastier, Pazderník, Peciar, Pekár, Piliar, Pivovarčí, Piovarčí, Pivarčí, Pivarčo, Pivarník, Plátenník, Pohančeník, Postriháč, Prachár, Puškár, Rataj* („oráč“), *Rechtor, Remenár, Rešetár, Richtár, Rybár, Roštár, Rybnikár, Sanitrár, Sečkár, Sedlák, Sedlár, Sitár, Sklenár, Sládek, Sladovník, Slobodník, Slosiar, Solár, Soliar, Stológ, Strelec, Struhár, Stupár, Súkenník, Sviniar, Šindliar, Šingliar, Šindelár, Škriniar, Špitáľník, Šuster* („obuvník“), *Švec, Ševc, Šoltýs, Šoltés, Šouc, Švač, Teliar, Tesár, Tkáč, Tlmač, Tokár, Trubač, Uhliar, Uhlár, Valach, Vápniar, Varga* („gar-

biar“), *Včelár*; *Vidlár*; *Voliar*; *Voštinár*; *Vozár*; *Vretenár*; *Vtáčnik*; *Záhradník*; *Zámočník*; *Zvonár*; *Žák*; *Želiar*; *Žiak* a pod. Utvorené sú tzv. nulovou príponou, to značí, že sa ako priezvisko využil samotný názov zamestnania alebo spoločenského zaradenia. Z maďarských názvov zamestnania (a povolania) sa medzi slovenskými priezviskami vyskytujú *Ác* (tesár), *Barát* (maď. *barát* znamená „mních“, je to od Slovanov prevzaté slovo *brat*), *Bíro* („sudca, richtár“), *Čakloš*, *Čatloš* („vojenský sluha pri koňoch“), *Doboš* (bubeník), *Fazekaš* („hrnčiar“), *Kadár*; *Kadnár* („debnár“), *Lakatoš* („zámočník“), *Lovás* („koniar“), *Madarás* („vtáčnik“), *Mesároš* („mäsiar“), *Molnár* („mlynár“), *Patkoš* („podkúvač“), *Sabo*, *Sabol* („krajčír“), *Sakáč* („kuchár“), *Sekereš* („vozár“), *Šipoš* („piskač“), *Takáč* („tkáč“), *Vámoš* („mýtnik“), *Varga* („garbiar“), *Žoldoš* („žoldnier“) a pod.

Z nemeckých názvov zamestnania sú to priezviská *Bauer* („roľník“), *Binder* („debnár“), *Drexler* („tkáč“), *Fendrich* („zástavník vo vojsku“), *Fulier*; *Furier* („ubytovateľ vojska“), *Fulajtár* (= *Vorreiter* „predjazdec“), *Knap* („postriháč, tkáč“), *Mauer* („murár“), *Müller* („mlynár“), *Pintiar* („debnár“), *Šmid* („kováč“) a pod.

Menej časté sú priezviská utvorené z latinských pomenovaní zamestnania, ktoré sa do slovenčiny neprevzali, napr. *Fáber* („kováč“), *Fintor* („merač“), *Janitor* („vrátnik“, „kostolník“), *Kolátor* (*collator* „dôverník“), *Mensator* („stolár“), *Molitor* („mlynár“), *Sartor* („krajčír“), *Sutor* („švec“).

Častejšie sú genitívne podoby takýchto latinských pomenovaní v priezviskách, vyjadrujúce synovský vzťah z pôvodných spojení, napr. v priezvisku *Fábry* genitív *fabri* (od *faber* „kováč“) zo spojenia *filius fabri* „syn kováča“, „kováčov syn“, *Braxatoris* („syn sládka, pivovarníka“), *Fidicinis* („syn hudca“), *Figuli* („syn hrnčiara“), *Institoris* („syn kupca, obchodníka“), *Láni* („syn mäsiara“), *Molitoris* („syn mlynára“), *Piškatoris* (*piscatoris* „syn rybára“), *Rechtoris* („syn učiteľa, organistu“), *Rotarides* („syn tokára“), *Sartoris* („syn krajčira“), *Sutoris* („syn ševca“), *Textoris* („syn tkáča“), *Tonsoris* („syn barbiera, ráhhojiča“), *Vietoris* (syn „posla“) a pod.

Slovenské priezviská utvorené z názvov zamestnania a označujúce pôvodne synov majú prípony *-lk*, *-čík*, *-ek* a *-ko*, *-čo*. Tieto prípony nemajú v priezviskách zdobňujúcu funkciu, ale vyjadrujú synovský vzťah nositeľa priezviska k nositeľovi zamestnania.

Najpočetnejšie sú priezviská tvorené príponou *-ík*, napr. *Bednárík, Blanárík, Čižmárík, Debnárík, Drábik, Farárík, Gajdošik, Gazdik, Horárík, Hrnčiarik, Husárík, Jamárík, Kadlečík, Kolárík, Kováčik, Kovalík, Krajčírik, Kravárík, Krčmárík, Kuchárík, Kuchtík, Maliarik, Masarik, Mesiarik, Minárík, Mistrik, Mlynárík, Murárík, Palárík, Pastierik, Pekárík, Pilárík, Rybárík, Stolárík, Struhárík, Ševčík, Tkáčik, Uhliarik, Valašik, Vozárík* a pod. Takúto príponu majú aj niektoré priezviská utvorené z prevzatých slov, napr. *Gondášik, Juhásik, Kramárík, Slosiarik, Šafárík, Šustrík* a pod., a z priezvisk utvorených z inojazyčných názvov zamestnania, napr. *Lovásik*.

Mená synov sa najmä na východnej polovici Slovenska tvorili aj príponou *-čík*, napr. *Bednarčík, Kovalčík, Kovarčík, Mlynárčík, Pekarčík, Pisárčík* či *Pisarčík, Richtarčík, Sabolčík, Sabovčík, Tokarčík* a pod.

Na západnom Slovensku sa priezviská tohto typu tvorili pomocou prípony *-ek*, napr. *Gajdúšek, Hrobárek, Hudeček, Knapok, Kompánek* (kompán, v staršej slovenčine „študent“), *Koniarek, Kuchárek, Pekárek, Úradníček, Valášek, Žáček* a pod.

Zriedkavejšie sú stredoslovenské priezviská s príponami *-ko* a *-čo*, napr. *Hucko* (od hudec), *Knapko, Kňazko, Švecko, Mesiarčo*.

Aj od názvov zamestnania sa tvoria priezviská vyjadrujúce privlastňovacie vzťah nositeľa priezviska k rodine ako celku, napr. *Čižmarovič, Hudcovič, Kadlečovič, Kovačovič, Krajčovič, Minarovič, Pekarovič, Ševčovič, Tesarovič, Valachovič, Žákovič* a pod., ale aj *Kováčech, Minaroviech, Minárových, Minarech, Ševcech, Šmidke* a pod. Celkom na okraji je priezvisko *Lančarič*, ktoré na Slovensko doniesli Chorváti v 16. storočí (chorv. *lončar* „hrnčiar“).

Medzi slovenské priezviská patria aj priezviská, ktoré majú pôvod v nemeckých, maďarských alebo latinských názvoch zamestnania, lebo v mnohonárodnostnom uhorskom štáte v predspisovnom období slovenčiny mohli vzniknúť ako prímenná priezviská osôb slovenskej národnosti. Prezývkovú expresívnu konotáciu však pri vzniku takýchto prímenn môžeme dnes iba predpokladať.

ROZLIČNOSTI

Znova o lomke v spájacom výraze a/alebo

Od istého času sa v rozličných textoch vrátane európskych noriem prekladaných najmä z angličtiny spriahajú spojky *a*, *alebo* do útvaru *a/alebo*. Krátky rozbor niekoľkých príkladov ukázal, že sa tu lomka vždy nepoužíva v zhode s oficiálnymi pravopisnými pravidlami, ale aj to, že výpovedné segmenty s takýmto „spojkovým agregátom“ nie sú celkom jednoznačné (pozri Kultúra slova, 1997, roč. 31, č. 3, s. 140 – 142). Z rozboru vyplýva záver minimalizovať v normách používanie spájacieho výrazu *a/alebo*. Odporúčanie sa zatiaľ nedostatočne premietlo do prekladania noriem, preto bude užitočné zopakovať ho. Bezprostredným podnetom na zopakovanie je nasledujúci príklad z návrhu normy STN EN 196-2 Metódy skúšania cementu. V kapitole 5, v ktorej norma inventarizuje prístroje, nástroje a pomôcky potrebné pri skúšaní cementu, je uvedená aj pomôcka téglik v takomto kontexte: *Porcelánový a/alebo platinový téglik s obsahom 20ml až 25 ml. Poznámka. – V skúšobnom postupe je určené, kedy sa použije platinový téglik. Ak nie je uvedené inak, môžu sa použiť porcelánové tégliky.*

V časti textu so spájacím výrazom *a/alebo* je vzhľadom na obsah poznámky spojka *a* nadbytočná. Stačí vylučovacia spojka *alebo*, lebo zrozumiteľne signalizuje možnosť použiť buď porcelánový, buď platinový téglik. Z poznámky vyplýva jednak to, kedy sa má uprednostniť platinový téglik, jednak možnosť v ostatných prípadoch použiť namiesto neho porcelánový téglik. Nevyplýva však z nej, že sa má použiť aj platinový, aj porcelánový téglik v rámci tej istej skúšobnej operácie. Použitie oboch téglikov by vyplývalo z formulácie obsahujúcej iba spojku *a*: *Porcelánový a platinový téglik s obsahom 20ml až 25 ml.*

Spájací výraz *a/alebo* sa zapracúva do slovenského textu pod tlakom cudzieho jazyka, ktorého spojky sa nemusia plne zhodovať s významami slovenských spojok *a*, *alebo* a ktorého pravidlá o používaní interpunkčných

znamienok nie sú totožné so slovenskými pravidlami. Vnútri odborného textu – taký je aj text noriem – sa lomka píše medzi jednotlivými, zdôrazňujeme jednotlivými alternatívnymi (variantnými) výrazmi (pozri Pravidlá slovenského pravopisu, 2000, s. 118). Alternatívnosť výpovede na rovine obsahu sa vyjadruje osobitnými lexikálnymi a syntaktickými prostriedkami, a nie interpunkčnými znamienkami.

Poznámku sprevádzajúcu text so spojkami *a*, *alebo* v našom východiskovom príklade chápeme ako dôkaz, že sám autor textu nepokladá svoju výpoveď za jednoznačnú, ak je v nej spájací výraz *a/alebo*.

Ivan Masár

KS

SPRÁVY A POSUDKY

Festival Brána jazykov otvorená v Nedožeroch-Brezanoch

Azda v najsparejšom dni tohtoročného leta, 30. júla 2005, zorganizovala obec Nedožery-Brezany spolu s viacerými hornonitrianskymi organizáciami a spolkami vo svojom areáli Pod vrbičkami festival slovesných žánrov, ktorý dostal trochu „komenskorský“ názov *Brána jazykov otvorená*. Je to však celkom namieste, lebo táto akcia bola venovaná pamiatke jazykovedca a humanistu Vavrince Benedikta z Nedožier, ktorý onú bránu naozaj pomáhal otvárať. V poetickom prostredí Pod vrbičkami, kde „vrbičky“ a blízky potok robili všetko pre to, aby zabezpečili návštevníkom v dusnom dni aspoň relatívny chládok a osvieženie, sa konala skutočne výnimočná udalosť. Veď to aj bol výnimočný deň, lebo práve pred 450 rokmi sa na tomto mieste narodil jeden z najvýznamnejších slovenských jazykovedcov a humanistov minulosti, profesor Karlovej univerzity v Prahe Vavrinec Benedikt, autor priekopníckeho diela *Grammaticae bohemicae... libri duo*, ale aj matematik, prekladateľ, pedagóg-reformátor, prozodik a básnik. Bola to skutočne všestranná humanistická osobnosť.

Organizátorom sa podarilo zostaviť zaujímavý a pestrý program, ktorým si dôstojne pripomenuli a uctili pamiatku svojho slávneho rodáka a zamysleli sa nad živým odkazom jeho diela. Program v amfiteátri Pod vrbičkami sa niesol v spisovnom jazyku, ale aj v iných podobách nášho národného jazyka, v nárečiach a svoje miesto si tu našiel aj mládežnícky slang. To všetko iste v duchu profesora Vavrince Benedikta.

Popoludnie sa začalo pri pamätnej tabuli, kde po slávnostnom príhovore, básni a piesni v podaní speváckeho zoskupenia Tenereca z Nitrianskeho Pravna položil starosta obce k obelisku kyticu ruží. Po tomto úvode sa hlavný program presunul do amfiteátra, kde potom zaznela sviatočná poézia, historická hudba v podaní skupiny Musa ludens, ľudová hudba súboru Vtáčnik, folková hudba a návštevníci si mohli vypočuť pozdravy festivalu v rôznych nárečiach (záhoráckom, goralskom i šarišskom). Nasledovali vystúpenia ľudových rozprávačiek z rozličných regiónov Slovenska a do progra-

mu dobre zapadla aj „východniarska“ monodráma v podaní Milky Zimkovej. Na pódiu sa odohrávali scénky zo života Vavrinca Benedikta, ale aj dialogické predstavenie Bratislavčana a Nedožerčana v mládežníckom slangu. Jedným z bodov programu bol aj rozhovor moderátorky s jazykovedcom o Vavrincovi Benediktovi z Nedožier, ako aj o súčasnom stave nášho jazyka. Napokon sa na pódiu vykonal krst novej publikácie o Vavrincovi Benediktovi z Nedožier z pera Ondreja Čiliaka, ktorú autor nazval Humanista z Nedožier. Napriek horúčkave dňa všetci návštevníci vydržali do konca programu. Bol dostatočne zaujímavý a všetci spontánne prežívali sviatočnosť chvíle.

Súčasnú jazykovedu na festivale zastupoval riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Na tomto mieste uvádzame prepis rozhovoru s moderátorkou, ktorý podávame tak, ako sa spontánne a živo odohral na pódiu amfiteátra. Upravili sme ho len slovosledne a trochu štylisticky:

Vítam medzi nami doc. PhDr. Slavomíra Ondrejoviča, CSc., riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV Bratislava. Po štyroch storočiach je vlastne pokračovateľom práce Vavrinca Benedikta z Nedožier. Je mocným mužom jazyka, ktorý rozhoduje o tom, či bude niečo kúzelné alebo len a len čarovné, či budú po tomto svete chodiť magistry, alebo aj magisterky, či si prečítame báseň od Ivana Kraska alebo Krasku a takisto vás upozorní, že keď niekoho vyhadzujete z domu, tak rozhodne nie slovom „Vypadni!“; ale „Pakuj sa!“ alebo „Strať sa!“, „Odpál!“, „Zmizni!“. Myslíte na to, prosím vás, keď budete niekoho vyhadzovať z domu.

Ale teraz už privítajme pána riaditeľa. Všetko som to, samozrejme, zľahčila, pretože v letné popoludnie máme už takú tendenciu všetko si trochu zľahčiť a zriediť. Pod letným slnkom ťažšie trávime poučky akejkoľvek vedy. Vítajte na hornej Nitre (potlesk).

– Srdečne ďakujem za milé a vtipné privítanie. Ale predsa, dovoľte mi malú poznámku, aby nedošlo k nedorozumeniu: jazykovedci nie sú tí, čo vymýšľajú slová s výnimkou možno terminologických nomenklatúr. Tie slová vymýšľate VY, alebo povedzme radšej MY, a úlohou jazykovedcov je náš jazyk odborne skúmať, vysvetľovať a potom aj normovať a kodifikovať. Ale tá kodifikácia nemôže byť iná, než je naša živá reč. Naozaj neviem, prečo by sme nemohli povedať *Vypadni!* – keď už raz dôjde k takej vypätej situácii, že niekoho treba vystradiť z domu. Je to iste veľmi prikre, ale či to vaše *Pakuj sa!*, *Odpál!*, *Zmizni!* je príjemnejšie?

Ďakujeme za vysvetlenie, ale máme pre vás pripravených niekoľko ďalších otázok: Vavrinec Benedikt z Nedožier bol tvorcom prvej českej gramatiky. Bol významným jazykovedcom nielen v českom, ale i európskom kontexte. Má svoje pevné miesto v histórii. Ja sa však chcem spýtať, či je niečo z jeho učenia, s čím sa stretávate vo svojej každodennej praxi? Alebo: čím je Vavrinec Benedikt z Nedožier inšpiratívny pre vás?

– Vavrinec Benedikt z Nedožier patrí spoločne s Danielom Krmanom a Pavlom Doležalom k najvýznamnejším autorom českých gramatík slovenskej línie. Jeho učenie je zakladateľské a jeho *Grammaticae bohemiae... libri duo* predstavuje skutočne prvú sústavnú gramatiku českého jazyka. Predchádzajúce gramatiky češtiny takmer nestoja za reč. Toto dielo malo dosah na ďalšie formovanie českého spisovného jazyka a upevňovanie českého povedomia prostredníctvom starostlivosti o jazykové povedomie či, ako dnes hovoríme, o jazykovú kultúru. Inšpiratívne pre nás je určite to, že túto svoju gramatiku spracoval nielen na základe literárnych pamiatok, ale aj živej hovorenej reči. Podnetná a obdivuhodná je sústavnosť jeho gramatického výkladu, veď to bol matematik i básnik. A napokon ako jeden z prvých upozornil na potrebu vyučovania v materinskom jazyku.

Ako vy – jazykovedec – vnímate stav súčasného jazyka? Podľa čoho sa z času na čas rozhodnete otvoriť tú pomyselnú bránku a vpustiť medzi spisovné slová také, ktoré ste predtým zatracovali, ale hlas ľudu bol silnejší?

– Pýtate sa, aký je stav súčasného jazyka? Moja odpoveď je: niekde je dobrý, niekde zlý, vcelku je však zrejmé, že je lepší, ako býval kedysi. Žiaľ, kritiku si zaslúžia mnohé médiá, ktorých vplyv na súčasnú normu je dnes najvýraznejší. Len ako perličku spomeniem podpisok, ktorý som pred dvoma dňami zazrel na televíznom okruhu TA 3. Namiesto *Hra na organe* tam bolo *Hra na orgán*. A v slovenčine je *organ* predsa len niečo iné ako *orgán* (smiech). A podľa čoho sa rozhodneme otvoriť bránku do spisovného jazyka? Podľa toho, ako postupuje a mení sa jazyk, v ktorom sa vždy niečo deje. Pravdaže, pri onej bránke sa preveria výrazy, či sú utvorené v zhode so zákonitosťami slovenčiny, či sú dostatočne známe, či sú funkčné a podobné. Výraz, ktorý vyhovie všetkým týmto kritériám, už nenechávame dlho čakať pred onou bránkou. Prejavuje sa to v tom, že do každého nového slovníka sa dostávajú nové slová a významy, ináč ich hodnotíme z hľadiska štylistického zaradenia, niektoré sa zasa dostávajú na okraj slovnej zásoby.

Som presvedčená, že hoci ste vedec, máte k slovenčine aj citový vzťah. Prečo máte rád slovenčinu, prečo by sme ju mali mať radi my všetci? Máte nejaké obľúbené slovenské slovo či aforizmus? Alebo: ktorý jazykový štýl máte najradšej – hovorový, nejaký slang, niektorú historickú podobu slovenčiny, literárny? Prečo?

– Slovenčinu mám rád preto, že je to môj materinský jazyk. Je to jazyk, v ktorom viem najpresnejšie, najvýstižnejšie a najefektívnejšie a takpovediac najfarebnejšie vyjadriť všetko to, čo vyjadriť chcem. Všetci tí, čo sme žili dlhšie v zahraničí, vieme, akým balzomom je pre náš sluch, keď po dlhšom čase začujeme rodnú reč. Možno sa to ani nedá celkom racionálne vysvetliť. Veľký nemecký jazykovedec a filozof prelomu 18. a 19. storočia Wilhelm von Humboldt hovorí, že je to vnútorná forma jazyka, ktorá pri tom na nás tak pôsobí. Ale čo je to vnútorná forma?

Slovenčinu vnímam ako zaujímavý stredoeurópsky jazyk, ktorý si naozaj zaslúži označenie esperanto slovanských jazykov. Zo svojich „obľúbeností“ by som spomenul aforizmus Petra Gregora: Malý autor používa veľké slová, veľký sa uspokojí s primeranými. A môj najobľúbenejší jazykový štýl? Znovu by som použil výraz primeraný, primeraný situácii, primeraný adresátovi. Dnes ideálom nie je byť hyperkorektný v každej situácii, ale primeraný, čo sa dá vyjadriť aj bonmotom: používať správne slová na správnom mieste. Osobitne mi je však predsa blízky esejistický štýl, ktorý je krásne náročný, lebo vyžaduje duchaplnosť podania i jazykovú vynaliezavosť a invenčnosť.

Čo hovoríte na jazyk dnešnej mládeže? Mali by sme sa začať znepokojovať alebo je to prirodzený vývoj jazyka?

– Myslím, že sa znepokojovať nemusíme, a keby sme sa aj znepokojovali, asi by nám to veľmi nepomohlo. Ide zrejme naozaj o prirodzený vývin a prirodzenú diferenciaciu jazyka. Bolo by naozaj zvláštne, keby sa dnešná mladá generácia nechcela odlišovať od „dospeláckej“ spoločnosti aj jazykom. Napokon v minulosti to nikdy nebolo ináč, spomeňme si len na milý slang študentov z Fričových filmov. Treba však vedieť, v akej situácii používať slang a v akej niečo iné z registra, ktorý nám ponúka národný jazyk, kedy musí mať nevyhnutne slovo spisovný jazyk. Chcem však upozorniť, že predchádzajúca scénka neprebíhala v slangu, ako sa uvádzala, ale v trochu vulgarizujúcom argote.

A na záver vás poprosíme o akési proroctvo. Máme sa obávať v zjednotenej Európe o náš jazyk alebo ste optimistom a veríte, že slovenčina nás bude sprevádzať i v ďalších tisícročiach?

– Ak hovoríte o tisícročiach, obávam sa, že sa náhlite príliš dopredu. Takéto prognózy by potom boli príliš odvážne. Veď by sme sa mohli takisto opýtať: bude o pár tisíc rokov ešte vôbec existovať tento svet? Ani v tom si nemôžeme byť celkom istí. Ale ak by nám stačilo vedieť, ako to asi bude v ďalších storočiach, možno v ďalšom tisícročí, starosti by som si nerobil. Hoci počet jazykov na svete od 15. storočia stále klesá, týka sa to skôr iba jazykov, ktoré v súčasnosti nie sú opísané a kodifikované, nemajú vlastný štát a majú menej než 1 milión nositeľov. Ostatné sú tzv. miliónové jazyky – medzi ne patrí aj pomerne dobre opísaná slovenčina – a tie sa o budúcnosť báť nemusia. A onedlho pribudne slovenčine ďalšie veľké dielo, v budúcom roku vyjde prvý zväzok Slovníka súčasného slovenského jazyka, ktorý bude porovnateľný s najväčšími svetovými slovníkmi. Potešil by sa určite aj Vavrinec Benedikt z Nedožier. Ku gramatike patrí slovník.

Ďakujem za rozhovor, veľa úspechov v ďalšej práci a množstvo jazykových podnetov.

Slavomír Ondrejovič

Nový divadelný slovník

[PAVIS, Patrice: Divadelný slovník. Bratislava: Divadelný ústav 2004. 544 s.]

Nebýva zvykom, aby recenziu o kolektívnom literárnom diele písal jeden z členov kolektívu. Pri Divadelnom slovníku však azda možno urobiť výnimku, lebo recenzent bol do istej miery spoluúčastníkom prekladateľského kolektívu. Ide o preklad Divadelného slovníka, ktorého autorom je francúzsky divadelný teoretik Patrice Pavis, autor značného počtu teatrologických prác. Do radu týchto prác treba zaradiť aj Pavisov *Dictionnaire du Theatre* (Paríž, 1966). Nejde vlastne o slovník v bežnom zmysle slova, teda o súpis a výklad slov, resp. termínov používaných v úvahách o divadle, ale o teóriu divadla rozpracovanú do veľkej hĺbky a šírky v podobe viac alebo menej širokých hesiel s uvádzaním heslových slov aj vo francúzštine, angličtine, nemčine a španielčine.

Napr. také jednoduché heslo ako *čas* zaberá šesť a pol stĺpca a je členené takto: 1. Dvojitá povaha divadelného času – a) scénický čas, b) dramatický čas, 2. spôsoby prepojenia medzi dvoma časmi (sociálny čas, iniciačný čas, mýtický čas, historický čas), 3. modifikácie času (dramatický čas, dialektika historickosti, manipulácia scénického a mikros scénického času). Heslo je zavŕšené odkazmi na heslá *prestávka*, *príbeh*, *dramatický text*, *jednota* a na jedenásť ďalších autorov.

Takto koncipované a spracované heslá prekladali dve odborníčky – teatrologičky, a to prof. Soňa Šimková a PhDr. Elena Flašková, opierajúce sa o odborníka – filozofa prof. Miroslava Marcelliho – odborníka a terminológa prof. Jána Horeckého (terajšieho recenzenta). Spolupracovníkov sa uvádza celá stránka (542), z nich treba osobitne spomenúť PhDr. Ingrid Hrubaničovou, „expertku na slovenčinu, slovníky a odborné termíny“, ktorá celý slovník upravila do definitívnej podoby.

Je prirodzené, že v takom rozsiahlom diele sa nájde istý počet tlačových chýb a nepresností. Napr. celkom náhodne takéhoto typu (s. 98): *hľadá znaky, ktoré by boli ikonické (bezprostredne čitateľné), zároveň symbolické (arbitrárne) a takúto syntézu nachádza v hieroglyfe* – chýba tu čiarka pred spojením *a takúto syntézu*. Celkove je však jazyková, resp. tlačová úprava na veľmi dobrej úrovni, a to nielen v samom texte, ale aj vo všetkých „technických“ zložkách, ako sú registre (register hesiel a menný register), bibliografia k slovenskému vydaniu i bibliografia k originálnemu vydaniu. Divadelný ústav a jeho kolektív vykonal prácu a slovenskej vedeckej literatúre dodal slovníkovú a teoretickú prácu na vysokej úrovni.

Ján Horecký

Veľký taliansko-slovenský frazeologický slovník

[SEHNAL, Roman – SEHNALOVÁ, Zlata: Veľký taliansko-slovenský frazeologický slovník. Bratislava: Jazykové vydavateľstvo Kniha – Spoločník 2005. 710 s. + 50 s. + 4 s.]

Na knižný trh prišla kniha, ktorá poteší záujemcov o taliančinu, lebo im poskytne možnosť zoznámiť sa so slovnými spojeniami a skutočnosťami, ktoré sú typické pre taliančinu. Frazeológia každého jazyka je jeho charakte-

ristické bohatstvo, ktoré ukazuje jeho výrazovú a myšlienkovú svojráznosť. V porovnaní s celkovou slovnou zásobou je to iba početne nevelké množstvo, no ono dodáva jazyku jeho originalitu.

Kniha je obsiahla: frazeologická časť má 710 strán, za ktorou nasledujú talianske príslovia a porekadlá (50 strán), potom hádanky, jazykolamy a povedačky (4 strany). Frazeologická časť uvádza okolo 10 000 idiomatických jednotiek s ich slovenským prekladom. Základné slová frazeologizmov sú usporiadané abecedne a abecedne sú usporiadané aj všetky spojenia, čo uľahčuje používateľovi prácu. Pri mnohých frazeologizmoch okrem prekladu sú údaje, ktoré osvetľujú ich vznik, a tak čitateľ dostáva aj historické a spoločenské informácie. Charakteristickým znakom spracovania je bohato citovaná exemplifikácia, ktorá sa opiera o excerpce aj zo súčasnej dennej a periodickej tlače. Sú prípady, keď k jednému frazeologizmu je až sedem citácií. Ich preklad sa neuvádza. Pre používateľa by bolo určite prospešnejšie, keby tu bol preklad. Menším počtom citácií by bol menší rozsah slovníka.

Autori pracovali veľmi starostlivo a ústretovo s použitím najlepších prameňov. Tento slovník bude po dlhý čas významným a dôležitým pomocníkom pri poznávaní taliančiny.

Prednosťou publikácie je aj časť prísloví, porekadiel, úsloví a rečňovačiek, lebo je to vlastne prvé zverejnenie tohto materiálu na Slovensku. Materiál je zaradený podľa jednotlivých oblastí, nie abecedne, čo sťažuje vyhľadávanie. Príslovia sú preložené, prípadne sa uvádza analogické slovenské príslovie. Je to vhodný doplnkový materiál pri konverzačných témach.

Aj pri všetkej starostlivosti vklzli do slovenského textu isté nedopatrenia, ako napr. slová *paragonované*, *sfumatúra*, *lachtikár*, *vyriadit' účty*, *boh*. Sú tu aj tlačiarenské nedopatrenia.

Uvedený slovník je veľkým a cenným prínosom v lexikografickej práci i praxi a určite podnieti lexikografov iných jazykov k podobným slovníkom.

Anton Košťál

SPYTOVALI STE SA

O prídavnom mene od názvu športovej hry kolky. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV sme dostali otázku, či možno používať prídavné meno *kolkový* v súvislosti s názvom športovej hry *kolky*, lebo ani v Pravidlách slovenského pravopisu (3. vyd. z r. 2000), ani v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd. z r. 2003; ďalej KSSJ) sa pri slove *kolky*, resp. pri slove *kolok* s významom „kužeľovitá figúrka používaná pri hre kolky“ nijaké prídavné meno neuvádza.

Nielen v citovaných príručkách, ale ani v staršom Slovníku slovenského jazyka (1. zv. z r. 1959) sa pri podstatnom mene *kolok* ako názve figúrky, resp. pri tvare *kolky* ako názve športovej hry príslušné vzťahové prídavné meno neuvádza. Prídavné meno *kolkový* nájdeme iba ako vzťahové prídavné meno utvorené od podstatného mena *kolok* s významom „cenina ako doklad o zaplatení úradného poplatku“ (porov. KSSJ). V jazykovej praxi sa v súvislosti so športovou hrou *kolky* zvyčajne používa a v slovníkoch sa aj uvádza prídavné meno *kolkársky* utvorené od názvu osoby *kolkár*, resp. vzťahujúce sa na slovo *kolkárstvo* ako názov hry. Známe sú napr. takéto slovné spojenia s týmto prídavným menom: *kolkársky klub*, *oddiel*, *šport*, *titul*, *turnaj*, *zväz*, *kolkárska dráha*, *federácia*, *hra*, *liga*, *reprezentácia*, *súťaž*. V jazykovej praxi sa však v súvislosti so športovou hrou *kolky* používa aj prídavné meno *kolkový*. Na webových stránkach, resp. v Slovenskom národnom korpuse sme našli doklady na prídavné meno *kolkový* v spojeniach *kolková dráha*, *kolková hra*, *kolkový turnaj*, napr. *V meste je deväť reštaurácií s kolkovou dráhou.* – *Po kolkovej dráhe som poslal guľu a tá na druhom konci zmietla všetkých deväť figúrok.* – *Vianočný kolkový turnaj 2003.*

Prídavné meno *kolkový* je ústrojne utvorené, preto proti jeho používaniu ako vzťahového prídavného mena k názvu *kolky* nemožno namietat'. Proti jeho používaniu v tomto význame nemožno argumentovať ani tým, že prídavné meno *kolkový* sa už používa ako vzťahové prídavné meno k slovu *kolok* vo význame „cenina“. Slovo *kolkový* ako vzťahové prídavné meno k názvu hry *kolky* je homonymum k slovu *kolkový* ako vzťahovému prídav-

nému menu k názvu ceniny *kolok*. Je tu teda taký stav ako pri slovách *kolok* s významom „cenina“ a *kolok* s významom „kužeľovitá drevená figúrka“, ktoré sa hodnotia ako homonymá (porov. KSSJ). V ďalších vydaniach kodifikačných príručiek bude vhodné prídavné meno *kolkový* uviesť aj pri slove *kolok* s významom „figúrka“, resp. pri slove *kolky* ako názve hry.

Matej Považaj

Bambucké maslo. – Na jazykovú poradňu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV sa obrátila pracovníčka známej zahraničnej kozmetickej firmy s otázkou, aký je správny slovenský ekvivalent českého názvu *bambucké maslo*.

So slovenskou podobou *bambucké maslo* sa u nás môžeme stretnúť v ponukách viacerých kozmetických firiem, ktoré sa zaoberajú výrobou produktov na báze prírodných zložiek, no nenájdeme ho v našich základných jazykových príručkách, v slovníkoch cudzích slov ani v encyklopédiách. V ponukových katalógoch výrobcov kozmetiky sa ním označuje súčasť niektorých výrobkov (krémov na tvár, na ruky či na pokožku celého tela, mydiel, čistiaceho mlieka a pod.) i samotný výrobok, ktorý je známy svojimi výživnými, ochrannými a hydratačnými účinkami. *Bambucké maslo* je extrakt získaný z plodov (orieškov) stromu rastúceho v Afrike, ktorého anglický názov je *Shea butter tree*. Latinský názov podľa publikácie Slovenské botanické názvoslovie (Bratislava: Príroda 1986) je *Vitellaria paradoxa*, iný názov *Butyrospermum parkii*, slovenský ekvivalent je *maslovec zvláštny*. Viac zaujímavostí o ňom prináša kniha *Divy sveta rastlín* (Bratislava: Príroda 1975), kde sa v kapitole pod názvom *Maslový strom* uvádza, že *maslovec obyčajný* (tu nie *zvláštny*) rastie na savanách tropickej Afriky a že „semená tohto stromu obsahujú vyše 50 % tuku, konzistenciou pripomínajú maslo, ktoré domorodci používajú ako zdroj tuku. Preto ho ľudovo nazývajú *maslový strom*. Očistené jadrá semien sa varia a olej usadený na povrchu vody sa používa ako stolový olej alebo na svietenie. Veľké množstvá semien exportujú z Afriky do Európy, kde sa z nich získava olej, ktorý sa používa na výrobu mydla, sviec a kozmetických prípravkov“.

Vráťme sa však k názvu *bambucké maslo*. Podľa slovenského pomenovania stromu (*maslovec*) je označenie výťažku z jeho plodov slovom *maslo* namieste. Potvrdzuje to i jeden z významov slova *maslo* v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003, str. 347), podľa ktorého ním pomenúvame nielen „živočišny tuk získaný z (kravského) mlieka“, ale i „výrobok podobný maslu: *rastlinné, kakaové maslo*“. Nejasný však zostáva pôvod prvej časti názvu – prídavného mena *bambucké*. Vychádzajúc z anglického originálu, kde sa popri základnom pomenovaní *Shea butter tree* používa i *Bambuk butter tree*, predpokladali sme, že slovom *Bambuk* sa pomenúva geografický objekt spojený s miestom výskytu stromu *maslovca*. V zemepisných encyklopédiách sme však pomenovanie *Bambuk* nenašli. Pomohla nám informácia anglického prekladateľa, ktorý vysvetlenie našiel v anglickom výkladovom slovníku *Webster's Third New International Dictionary* (Merriam-Webster Inc., USA, 1981). V ňom sa pri hesle *bam-buk butter* uvádza, že slovo *bam-buk* pochádza z geografického názvu *Bambuk*, ktoré označuje oblasť v západnej Afrike. Túto informáciu nám potvrdil a rozšíril i 3. zväzok Ottovho slovníka náučného (Praha 1890), ktorý nám ako zdroj hľadanej informácie odporučili kolegovia z pražskej jazykovej poradne a v ktorom sa pri hesle *Bambuk* okrem iného uvádza, že je to krajina africká vo francúzskej Senegambii... medzi riekami Falemou (na západe), Senegalom (na severe a východe) a Bafingom (na juhovýchode).

Záver: Z uvedeného vychádza, že ak je *Bambuk* názov určitej oblasti v západnej Afrike (i keď zrejme historický a verejnosti neznámy), prídavné meno *bambucký* je utvorené správne, tak ako iné príslušné prídavné mená k podobne zakončeným geografickým názvom, napr. *Tobruk – tobrucký*, *Vištuk – vištucký*. Pomenovanie *bambucké maslo* teda nemožno z jazykového hľadiska odmietnuť, takýmto spôsobom vznikli aj názvy iných výrobkov alebo materiálov, napr. *austrálsky čajovníkový olej*, *marseillské mydlo*, *kararský mramor*. Významovo jasnejšie by však bolo pomenovanie utvorené priamo zo slovenského názvu rastliny *maslovec*. Tu sa ponúka viacero možností, napr. *maslo z maslovca*, *maslovcové maslo*, *maslo z orieškov maslovca*, *maslo z maslovcových orieškov*.

Iveta Vančová

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Nové výrazy (48)

fitlopta gen. -y, žen. (angl. + slov.) veľká pružná lopta na cvičenie, rehabilitáciu a posilňovanie kondície, gymnastická lopta, fitbal: *Cvičenie s fitloptou je pre väčšinu ľudí mimoriadnym pozitívnym zážitkom.* (INTERNET) -- *V každom regióne bude vybratá škola, do ktorej budú tieto fitlopty dodané.* (SRo) -- *Sedenie na fitlopte je výnimočné, pretože sediaci sa na nej ustavične pohybuje.* (TV)

Fitlopta je názov pomôcky, ktorá sa používa na precvičovanie svalstva celého tela. Je to lopta, pomocou ktorej možno praktizovať rozmanité cviky v rozličných polohách, napr. posediačky, poležiačky alebo posúvaním sa po jej povrchu, alebo sa dá využívať ako sedadlo. Dynamickým cvičením sa má dosiahnuť zlepšenie kondície, ale fitlopta sa využíva aj ako zdravotná pomôcka pri rehabilitácii. Je známa pod viacerými cudzími i domácimi názvami, napr. *fitball*, *fitness ball* či *gymnastická lopta*. Slovo *fitlopta* je zložené z časti *fit-* (z anglického prídavného mena *fit* – schopný, ktoré sa v slovenčine uplatňuje ako nesklonné prídavné meno vo význame „v dobrej kondícii, zdravý, výkonný“) a z domáceho slova *lopta*. Je utvorené podobne ako zložené podstatné meno *fitcentrum*.

lajtko i lightko [lajt-], gen. -y, žen. (angl.) cigareta s nižším obsahom nikotínu: *Hned' za ňou som si zapálila petru lajtku.* – *Fajčiari „lajtko“ svoju dávku nikotínu potrebujú.* – *Marlborky lightko desiny už nemáme niekoľko dní.* – *Zažíva iluzórny pocit fajčenia lightko.* (INTERNET)

Názvom *lajtko* (*lightko*), resp. *lightko* (*lightko*) sa začali nazývať cigarety, ktoré obsahujú menšie množstvo dechtu a nikotínu ako ostatné cigarety. Základom nového slova *lajtko* (*lightko*) je anglické prídavné meno *light*, ktorého hlavný význam „ľahký“ sa v angličtine v spojení s konkrétnym slovom špecifikuje a môže mať napr. význam: „ktorý má malú hmotnosť“ (pierko), „jemný“ (dotyk), „málostupňový“ (pivo), „ľahko stráviteľný“ (jedlo).

Prídavné meno *light* tu vyjadruje menšiu mieru (stupeň, intenzitu) vlastnosti toho, čo je pomenované daným slovom. Prívlastkom *light* sa na našom trhu začali označovať niektoré potravinové výrobky s nižším obsahom tuku (jogurty) či cukru (nápoje). Takéto označenie dostali aj cigarety so zníženým obsahom nikotínu.

Slovenský výraz *lightka* vznikol z nesklonného anglického prídavného mena *light* pomocou prípony *-ka*. Možno ho priradiť k typu hovorových podstatných mien so zakončením na *-ka*, ktorých základ tvorí vlastné meno, často značka výrobku, pomenovanie zariadenia a pod., napr. *Fiat – fiatka*, *Ford – fordka*, *Versatil – verzatilka*, *Pentel – pentelka* (názvy patentných ceruziek podľa obchodnej značky), *Grand – Grandka* (názov bývalej bratislavskej kaviarne), *Metropol – Metropolka* (názov bývalého bratislavského kina a kaviarne) ap. Výraz *lightka* síce nevznikol z vlastného mena, ale jeho základové cudzie slovo *light* funguje ako označenie určitého druhu výrobkov. Zvyčajne sa vyskytuje v tvaroch množného čísla, obyčajne v spojení s hovorovým názvom cigaretovej značky, napr. *marlborky lightky*, *sparty lajtky*. Tak ako mnohé slová anglického pôvodu aj slovo *lightka* prechádza procesom zdomácnenia a v súčasnosti sa vyskytuje v podobe rešpektujúcej anglický pravopis v prvej časti slova, ale aj v podobe *lajtky* odrážajúcej prispôbenie sa nášmu pravopisu. Výrazy *lajtky*, *lightka* sú hovorové a ich štylistickú príznakovosť niektorí používatelia naznačujú kladením týchto výrazov do úvodzoviek.

pohodovka gen. -y, žen. hovor. 1. čo vyvoláva pocit, náladu spokojnosti, pohody: *Film je vcelku vtipný, efekty sú fajn, prosto taká príjemná pohodovka.* – *Kvalitná hudbička, fajn hlas, pohodovka...* – *Život doma, práca v záhrade, pohodovka.* (INTERNET) 2. čo nevyžaduje námahu, čo je nenáročné: *Dal som si v gyme [telocvični] takpovediac pohodovku, ale zabralo to a váha išla dolu.* – *Pohodovka po rovinke, dolu z kopca.* (INTERNET)

Hovorový výraz *pohodovka* sa stal obľúbeným vyjadrovacím prostriedkom najmä mladšej generácie. Slovo *pohodovka* súvisí s významom slova *pohoda* „priaznivé podmienky na príjemné cítenie sa, spokojnosť, pokoj“ (porov. Krátky slovník slovenského jazyka, 2003 – KSSJ). Od neho sú odvodené v súčasnosti často používané výrazy *v pohode*, *byť v pohode*, tzn. dobre, v poriadku, bez problémov. Výrazom *pohodovka* sa nazýva to, čo

pôsobí príjemne, čo sa spája s pocitom spokojnosti, ale aj to, čo nespôsobuje (fyzické) ťažkosti (porov. citácie). Novotvar *pohodovka* je teda slovotvorne motivovaný podstatným menom *pohoda*, presnejšie od neho odvodeným prídavným menom *pohodový*. Vznikol univerbizáciou zo spojenia prídavného mena *pohodový* s príslušným podstatným menom, ale možno ho odvodzovať aj od spojenia podstatného mena *pohoda* v postavení nezhodného prívlastku: *pohodovka* ← *pohodový film*, *pohodovka* ← *pohodová skladba*, *pohodový album*, *pohodovka* ← *čas pohody*, *stav pohody*, *pohodovka* ← *pohodová túra*, *pohodový výlet*, *pohodovka* ← *pohodový tréning*. Slovo *pohodovka* je slovotvorne i významovo blízke slovu *oddychovka* (porov. *oddychovka* ← *oddychový film*, *oddychovka* ← *oddychová hudba*, *oddychovka* ← *oddychová túra*).

pohodový príd. 1. navodzujúci príjemný pocit, dobrú náladu: *Sympatický nový pohodový podnik medzi rodinnými domami v novej Vrakuni. – Zvuk tých debničiek [reproduktorov] bol veľmi čistý, neutrálny a pohodový. – Predstaví sa ako pohodový skladateľ dobrých songov v oblasti svetských citových sfér.* (INTERNET) 2. ktorý nespôsobuje námahu, nenáročný: *Hrebeň je stále pomerne ostrý, avšak ďalší zostup je pohodový. – Ďalší prechod cez vrchol Spálenej je však pohodový, s pevným vychodeným chodníkom.* (INTERNET)

Prídavné meno *pohodový* je novo utvorený tvar od podstatného mena *pohoda*, od ktorého sa tvar prídavného mena dosiaľ netvoril. Novovzniknuté prídavné meno *pohodový* sa odvodzuje iba od slova *pohoda* vo význame „príjemné cítenie sa, spokojnosť, pokoj“ a nevyjadruje súvislosť s druhým významom tohto slova „pekné, dobré počasie“ (KSSJ, 2003). Môžeme pri ňom odlišiť dva významové odtiene, a to význam „taký, ktorý vyvoláva pocit pohody“ a význam „taký, ktorý si nevyžaduje námahu“. V súčasnosti pozorujeme jeho nezvyčajne pestrú spájatelnosť, o čom svedčia spojenia ako *pohodová muzika*, *pohodový album*, *pohodové ráno*, *pohodový život*, *pohodový štýl*, *pohodový človek*, *pohodový priesmyk*, *pohodový beh*, *pohodové lyžovanie*, *pohodové pracovné tempo* atď.

terasa gen. -y, žen. (fr.) nové vo význame priestor obyč. pred kaviarňami a reštauráciami upravený na posedenie a pohostenie v letnom období: *Kaviarnici*

v historickom centre mesta aj v tomto roku plánovali postaviť na voľných plochách letné **terasy**. – *Koncepcia upravuje podmienky povoľovania, umiestnenia a prevádzkovania sezónnych **teras** s funkciou občerstvenia. – Pozdĺž pláže nájdete bary a miestne taverny s vonkajšími **terasami** s posedením.* (INTERNET)

Čoraz väčšiu obľubu si v letnej sezóne získavajú tzv. terasy – priestranstvá na posedenie pred pohostinskými podnikmi spojené s požívaním nápojov a jedál. Ide o miesta upravené tak, aby napodobňovali kaviarenské, reštauračné alebo cukrárenské prostredie pod holým nebom, ktoré sú určené pre návštevníkov uprednostňujúcich posedenie vonku. Terasa je akoby časť podniku prenosená von, resp. pokračujúca v exteriéri pred ním. Táto forma posedenia nie je nová, ale nebola natoľko rozšírená ako dnes. Jednako súčasné výkladové slovníky slovo *terasa* v tomto novom význame nezachytávajú.

Slovo *terasa*, t. j. stupňovitá plošina, je z francúzskeho slova *terrasse* od slova *terre* – zem a to z latinského slova *terra* – zem, hlina, krajina, územie. Jeho pôvodný význam je „hlinená vyvýšenina, zemný násyp“. Slovom *terasa* sa pomenúva prírodný alebo umelý stupeň v teréne, mierne naklonená alebo stupňovitá plošina na svahu či plochá strecha budovy upravená na používanie. Slovo *terasa* je známe aj v geologickej a stavebníckej terminológii.

Ako vidieť, nový význam slova *terasa* sa od pôvodného významu čiastočne vzdialil. Nejde vždy iba o vyvýšené či stupňovité ploché miesto, ale o vysunutý priestor na chodníku alebo v časti pešej zóny upravený na špeciálny účel. Jeho pôvodný účel – miesto prechodu – sa mení na miesto posedenia a konzumácie. Slovo *terasa* v novom význame sa často vyskytuje v spojení s prídavným menom *letná* (*letná terasa*), ale aj s prídavnými menami *sezónna*, *vonkajšia* – *sezónna terasa*, *vonkajšia terasa*.

terasový príd. týkajúci sa letného sedenia a občerstvenia vonku: *V časti tohto objektu pribudne cukráreň a pizzeria s **terasovým** posedením. – Dvor je veľmi pekne upravený – tráva, okrasné kvety, **terasové** sedenie.* (INTERNET)

Prídavné meno *terasový* je odvodené od slova *terasa* vo význame „miesto upravené na vonkajšie letné sedenie a občerstvenie“.

Silvia Duchková

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (27)

dat' dá dajú daj! dal dajúc dajúci daný dok.

1. (komu čo; zried. i koho) poskytnúť niekomu niečo hmotnej al. nehmotnej povahy; vydať s istým zámerom al. z určitého dôvodu: **dat'** cestujúcim podrobnejšie informácie; **dat'** niekomu prvú pomoc; **dat'/nedat'** niekomu úplatok; **dali** mu najesť, nocľah, ubytovanie; **dajte** nám príležitosť napraviť chybu; rodičia mu **dali** peniaze na oblečenie, na dovolenku, na štúdium; **dal** mi číslo mobilu; koľko je štát schopný **dat'** týmto zariadeniam?; **dali** sme im čas na rozmyslenie; banka mu **dala** pôžičku, úver; koaličná väčšina sa rozhodla **dat'** opozícii dve podpredsednícke miesta; Plat dostáva, však jej ho **dajú** aj inde. Baláž; Čo ti **dalo** viac, škola alebo život? V. Bednár; Ak **dáte** deťom priestor na bezpečné hry, pomôžete aj sebe. Inet 2005

formula **dali by ste** mi k telefónu pána X?

2. (\$0; komu čo) poskytnúť ako dar, odmenu; odovzdať do vlastníctva (zadarmo, bez náhrady, protislužby a pod.): **dat'** niekomu darček; **dat'** čašníkovi prepitné; **dat'** dcére bohaté veno; **dat'** nemocnici sponzorský príspevok; **dat'** všetko na deti, na kultúru; **dali** na dobročinné účely značnú sumu; čo by sme ti mali **dat'** na narodeniny, na Vianoce, k promócií?; **nedali** sme ti už dosť?; nikto ich nenútil, sami chceli **dat'**; Čo som **dal, dal** som bez nároku. Rúfus; Výherca jackpotu **dal** tri milióny charite. Inet 2005; pren. knihy mu **dali** veľa do života; Čo vám **dala** popularita? Inet 2005

3. (\$0; komu čo) vložiť, prisunúť niečo do niečích rúk; syn. podať, odovzdať: **dal** mu to priamo do rúk; **dajte** mi to sem; **dajte** mi pohár vody, prosím; **dali** si ruky na privítanie; **Nedám** stroj bárakému sopliakovi do rúk. Moric; Tu som, pod', **daj** ruku. Ťažký

lexikalizované spojenie **dat'** ruku (niekomu) dlaňou vystretej ruky chytiť dlaň iného ako výraz pozdravu, zmierenia a pod.

4. (čo kam; o predmetoch a pod.) postaviť na určité miesto al. vložiť niekam; syn. položiť: **dat'** koláč do rúry; **dat'** ruku do vrečka; **dajte** potraviny do chladničky; **daj** tú knihu na poličku; **dajte** veľký kufor hore, aby nezavádzal; ani skriňu nemáme kde **dat'**; do pudingu môžete **dat'** aj hrozienka; Ak je voňačka, ktorú si mládenec za širák **dá**, nepekne uvitá, posmievať sa

mu. Zguriška; Otec si vzal lyžicu, ale keď videl nahnevanú mater, ako bez slova dala misu na stôl, lyžicu odložil. Jančová; O to ide, aby si človek zaslúžil, čo má a čo dá do úst. Karvaš

5. (čo kam) premiestniť niečo a ponechať to na určitom mieste (často v inštitúcii); syn. uložiť, umiestniť: **dat' (si)** batožinu do úschovne; **dala** mi oblek do čistiarne; **dat'** do novin inzerát; sporitelia **dali** do banky, na vkladné knižky značné sumy; redakcia už **dala** rukopis do tlače; Mnohí čitatelia odmietajú **dat'** osobné veci do šatne. Inet 2005; *Všetko, čo malo nejakú cenu, sme dali do záložne. Sme 2004*

lexikalizované spojenie **dat'** (niečo) do novin napísať a potom uverejniť v novinách

6. (koho kam) z rozličných dôvodov zveriť niekoho niekomu do opatery; preniesť zodpovednosť za niekoho na niekoho iného; umiestniť niekoho niekam: **dat'** deti na prázdniny starým rodičom; **dali** ho v kritickom stave do nemocnice; **Dajú** sem Židov alebo viacerých Rusov tu napchajú. Ťažký

lexikalizované spojenie **dat'** niekoho do väzby umiestniť niekoho do väzenskej cely, aby tam strávil obdobie do vynesenia rozsudku

7. (koho za koho, do čoho, na čo) umožniť niekomu získať vzdelanie al. absolvovať učenie; poslať niekoho do roboty, do služby: **dali** ho za automechanika, učiteľa, murára; **dat'** niekoho do učenia k inštalatérovi; **dat'** syna na remeslo; **Dali** ho za učňa stolárskemu majstrovi Belušovi. Ondrejov; *A keď potom založili výtvarnú školu pri dome osvetly, hneď ma do nej naši dali.* Jarunková; *Aj učiteľ ma chcel dat' do škôl, ale či mi dovolili?* Mináč

8. (koho komu za koho/ako koho) zariadiť, aby niekto vykonával určitú činnosť, bol u niekoho v určitej funkcii: **dal** mu človeka s najlepšimi referenciami za hovorcu, opatrovníka; *Už samotná skutočnosť, že mi hostitelia dali za sprievodcu tohto skvelého publicistu, svedčí o mimoriadnej pozornosti.*

Mňačko

lexikalizované spojenie **dat'** (niekomu) dcéru za ženu al. **dat'** dcéru za niekoho súhlasiť, aby sa dcéra vydala za určitého človeka, vydať dcéru za niekoho

9. (na koho, na čo) rešpektovať niečí názor, riadiť sa jeho mienkou; vážiť si radu/rady niekoho: **dat'** na bratovo slovo; veľa **dá** na rozličné reči; **nedá** na rozumné dôvody, zákazy; **daj** na neho, dobre ti poradí; *Vravím vám, dajte na skúsenú osobu.* Karvaš

lexikalizované spojenia **nedat'** (*na niekoho, niečo*) *dopustiť* brániť niekoho, niečo pred kritikou iných; vyjadrovať sa o niekom, niečom veľmi pozitívne; **dat'** *na seba dbať* o svoj zovňajšok

10. (čo/kol'ko za čo, zried. na koho) vydať peniaze, konkrétnu sumu za tovar, služby a pod.; minúť na niečo peniaze; syn. zaplatiť: **dal** *za knihu viac, ako pôvodne chcel*; **dali** *za dom celý majetok*; **nedám** *za to tol'ké peniaze*; hovor. kol'ko **dáte**, kol'ko by ste mohli **dat'**?; *Dvesto korún za nákovu po prvýkrát, kto dá viac?* Švantner; pren. *Bol by som dal poklady za tiknutie vrabca, no krajina vymrela.* Blažková

lexikalizované spojenie **dat'** (*niekomu*) *na ruku peniaze* vyplatiť niekoho v hotovosti (väčšinou hneď po vykonaní práce, uzavretí kúpy a pod.)

11. hovor. (čo; čo za čo) vydať niekomu niečo za peniaze al. inú protihodnotu; predať niečo al. vymeniť za niečo iné: **dali** *by ste mi kilo jabĺk?*; *nemôžete mi to dat' lacnejšie?*; **dajte** *mi to za sto korún*; *za čo vám to dali?*; **dám ti** *za knihu cédečko*; **dáte** *mi to aj za eurá?*; *Pán Zembal, dajte mi kilo soli.* Jašík; *Je našej viery, myslím si, a dá mi tovar na dlh.* Jašík

lexikalizované spojenie **dat'** (*niekomu niečo*) *na dlh, úver* predať niekomu bez okamžitého platenia v hotovosti, s posunutou lehotou splatnosti finančnej náhrady

12. (čoho) vyžadovať vynaloženie energie, úsilia a pod. na dosiahnutie určitého cieľa: **dalo** (*nám*) *to veľa driny, námahy*; *výchova detí dala rodičom veľa radostí i starostí*; *Cestou na pole dalo nám mnoho práce udržať statok pohromade.* Tomaščík; *A vie si už trochu aj predstaviť, čo to dalo roboty vyhámať všetko to kamenie a ešte ho aj rozdrviť.* Jančová

13. (komu s neurč., čoho i čo) prikázať, zariadiť, objednať al. zaplatiť, aby sa niečo stalo, aby niekto poskytol niekomu (príp. objednávateľovi) určitú službu; postarať sa o to, aby sa niečo urobilo, aby niekto niečo urobil: **dat'** *zakúriť do pece*; **dat'** *žiakom domácu úlohu, testy*; **dajte** *ho sledovať*; **dali** *mu už podpísať zmluvu?*; **dali** *zavolať sanitku, políciu*; *susedia ho dali pozdravovať*; **dal** *jej zahrať obľúbenú pesničku*; **dali** *synovi ušiť nový oblek*; *Mám ho dat' sterilizovať, alebo sa mám dat' sterilizovať ja?* Mitana; *Hamleta dal zahrať ženskej.* Stodola; *Viaceré štáty oznámili, že chcú dat' vyšetriť všetkých vojakov, ktorých mali v mierových misiách na Balkáne.* Df 2001

formula **Daj Boh šťastia**; *Nech vám dá Pán Boh zdravie, silu*; **Daj prednosť v jazde!**; **dajme** *tomu povedzme, napríklad*

14. (v zápore; komu s neurč.; komu čo al. neos.) brániť prirodzenému, očakávanému chodu procesov; nedovoliť, nepripustiť, aby sa niečo stalo: *bolesti, starosti mu nedali spať; ani mu nedal dopovedať; nedalo mu dýchať; zvedavosť jej nedala, aby ta nešla; Nedalo mu, a keď išiel okolo sváčka, prihovoril sa mu.* Tatarika; *Nemôže ostať v armáde, nedá mu to svedomie.* Zván; *Nedalo mu to pokoja, vyzvedal sa.* Johanides; *Triasol sa ako huspenina, nedal mi ani vydýchnuť.* (Čeretková-Gálová)

15. ako formálne sloveso tvorí s pripojeným podstatným menom (v A) al. s iným slovným druhom významový celok: **dat'** *bozk* pobožkať; **dat'** *d'alej niečo* povedať aj d'alším; **dat'** *dieťaťu* život porodiť ho; zastaráv. **dat'** *do árendy* prenajať; **dat'** *dohromady/dokopy niečo* a) poskladať rozhádzané b) vytvoriť niečo úplne nové; cirk. **dat'** *do kliatby* podrobiť vysokému cirkevnému trestu; (obyč. o peniazoch, známkach a pod.) **dat'** *do obehu* rozšíriť vo verejnosti; **dat'** *do predaja* začať predávať; **dat'** *do prenájmu* prenajať; kniž. al. hovor. **dat'** *garanciu* garantovať, zaručiť; **dat'** *gól* streliť loptu do bránky; **dat'** *hlas niekomu* voliť niekoho, hlasovať za niekoho; hovor. **dat'** *hobľa niekomu* hojďavým pohybom udierať zadnou časťou tela o zem, o stenu, o zadnú časť tela iného a pod. (zo žartu, ako poctu, trest a pod.); **dat'** *k dispozícii niekomu niečo* poskytnúť možnosť niekomu použiť niečo; **dat'** *meno niekomu* pomenovať niekoho; **dat'** *možnosť niekomu* umožniť niekomu niečo; **dat'** *nádej niekomu* vzbudiť v niekom očakávanie v pozitívny priebeh; **dat'** *na dôvažok niečo* pridať niečo navyše; **dat'** *najavo* verejne prejať; **dat'** *na vedomie* upovedomiť; **dat'** *návrh* navrhnuť; **dat'** *niekomu dieťa/deti* stať sa matkou niečieho dieťaťa/niečích detí; **dat'** *odpoveď* odpovedať; hovor. **dat'** *oheň/ohňa niekomu* pripáliť niekomu cigaretu; **dat'** *na papier* napísať; **dat'** *podnet* podnietiť; **dat'** *povolenie* povoliť; **dat'** *pocítiť niekomu niečo* prejať niečo (obyč. negatívne) voči niekomu; **dat'** *pokoj niekomu* a) nevyrušovať niekoho b) neznepokojevať, nezaťažovať povinnosťami niekoho; **dat'** *pokyn, prikaz, rozkaz* prikázať; **dat'** *popud* iniciovať; **dat'** *prednosť* uprednostniť; **dat'** *príklad* byť vzorom; **dat'** *príležitosť* umožniť, poskytnúť možnosť; **dat'** *radu* poradiť; cirk. **dat'** *rozhršenie* po spovedi udeliť rozhršenie; **dat'** *(svoje) slovo niekomu* a) sľúbiť niekomu niečo b) zasnúbiť sa s niekým; **dat'** *sľub* sľúbiť; **dat'** *(svoj) súhlas* súhlasiť; hovor. **dat'** *šancu* poskytnúť (ešte) príležitosť; **dat'** *vedieť niekomu niečo* oznámiť niekomu niečo; **dat'** *výpoveď* a) zrušiť zamestnancovi zamestnanecký pomer b) vy-

stúpiť (na vlastnú žiadosť) zo zamestnania; **dat'** za pravdu niekomu súhlasiť s niekým; **dat'** záruku niekomu zaručiť niekomu niečo, zaručiť sa za niečo; **dat'** zbohom niekomu rozlúčiť sa s niekým; **dat'** zbohom niečomu opustiť niečo; **dat'** znamenie signalizovať

lexikalizované spojenie účt. *má dat'* – *dal* názvy strán účtu (výdavky a príjmy)

• fraz. *ale ste mu dali!* súhlasné ocenenie reakcie na odplatu; expr. *daj/dajte si to za klobúk/za rám* výraz odmietnutia; expr. *daj si odchod!* odíď!, zmizni; *dal by aj dušu, život za niekoho, niečo* a) veľmi po tom túži b) obeťoval by veľa (aj život) pre niekoho; *dajže* Bože vyjadruje úpenlivé želanie; *dal by mu i tej vlastnej krvi/i ten kabát zo seba/i to blato spoza nechtov/i to, čo nemá/i tú dušu/i z toho, čo do úst nesie* je žičlivý; *dal by si za to tri rebrá vytiahnuť* veľmi to chce; *dal by som hlavu/krk na to som o tom pevne presvedčený*; *dal mu brezovej polievky/do brady/lopatovej kávy* zbil ho; *dám ti, že sa ti odnechce/že ma budeš do smrti spomínať/že tak ľahko na mňa nezapudneš* vyhrážky; *dám ti, keď na deravom moste nájdem* nikdy; **dat'** ad acta odsunúť bez vybavenia na neurčito; **dat'** bodku za niečím pokladať niečo za skončené; **dat'** do niečoho celú dušu robiť niečo s láskou, oduševnením; **dat'** hlavy dohromady/dokopy/dovedna spoločne sa poradiť; zastar. **dat'** niekoho na bubon pripraviť o majetok; **dat'** niekoho do laty naučiť poriadku; **dat'** niekomu kôš/košom odmietnuť nápadníka; **dat'** niekomu [poriadnu] lekcii vyhrešiť, naučiť poriadku; **dat'** niekomu niečo čierne na bielom písomne potvrdené; **dat'** niekomu niečo za babku/za facu lacno predať; **dat'** niekomu po hlave/po ústach/zaucho/hrub. po papuli; **dat'** niekomu svoje srdce lásku; **dat'** pečať niečomu urobiť charakteristickým; **dat'** za niekoho ruku do ohňa bezvýhradne mu dôverovať; **dat'** tromfa niekomu prevýšiť niekoho; **dat'** zelenú niečomu umožniť bezproblémové začatie niečoho; *ja ti dám!* vyhrážka; **nedá** na neho dopustiť bráni ho; **nedá** sa dvakrát núkať ochotne/hneď si zoberie; **nedal** by som za neho ani deravý groš nevážim si ho; **nedal** by som za to ani jedného bôbu/dreveného groša/jednej babky/horkej cibule o bezcennej, nekvalitnej veci; **nedat'** niekomu ani vydýchnuť nedopriať ani chvíľku pokoja/odpočinku; *slovo dalo slovo* a) rozhovorili sa b) pohádali sa; *to dá fušku/zabrať* je s tým veľa roboty; *to dá rozum* to je pochopiteľné, logické

porekadlo, príslovie *Bože náš, Bože náš, nerovno nám dávaš; jednému nakydáš, druhému nič nedáš* al. *Pán Boh jednému dal a druhému sľúbil* o ne-

rovnosti a nespravodlivosti na svete; **Daj** ma, Bože, kde chceš, len ma ticho polož o podriadení sa osudu; **Dali** by mu dali, keby sami mali al. Kto nič nemá, ten nič **nedá** al. Nemáš – **nedáš**; **Dal** som mu čerta a tebe **dám** dvoch nič; Každý radšej vezme, ako **dá**; Komu chcem, tomu **dám**, aj z cesty ho zavolám; Komu si **dal**, u toho hľadaj; Kto chce mať, musí **dat'**; Kto mne **dá** pokoj, ja mu **dám** dva; Kujon, kto viac **dá**, ako má o podnikavcoch; Pane Bože, akého si ma **dal**, taký ti tancujem; Pán Lutoval nič **nedal**, pán Závist' nič nemal ľútosť ani závist' nič nedáva; **Sladšie je dat'** než brat'; **Sľúbit' a dat'** je dvoje/nie je jedno ľahšie sa sľubuje;

nedok. **dávať** -va -vajú -vaj! -val -vajúc -vajúci -vaný -vanie;

predp. **do-, na-, od-, po-, pre-, pri-, roz-, vy-, vz-, za-**

dat' sa dá sa dajú sa daj sa! dal sa dajúc sa dajúci sa dok.

1. (do čoho; na čo; s neurč.) začať niečo robiť; pustiť sa do niečoho: **dat' sa do behu, do pohybu; dat' sa do jedla; dat' sa do kriku, do plaču, do smiechu; dat' sa do spevu, do tanca; dat' sa na odchod, na útek; dat' sa s niekým do reči**; hovor. **dal sa na drogy; dal sa do práce: Dal sa do slaniny i do chleba.** Švantner; **Dal sa čítať akýsi spis, prečítaval si dôverné inštrukcie.** Tatarka; **Až prídem, dáme sa do pečenia.** Blažková

2. vybrať sa, zamieriť obyč. chôdzou určitým smerom: **dat' sa najkratšou cestou; dúš sa popri potoku alebo radšej cez polia?; dal sa cez námestie rovno do školy; Zašiel na cestu a dal sa vpravo.** Jašík; **Za mestečkom z hradskej odbočili a dali sa lesným pešnikom.** Zúbek; **Jano sa bezmyšlienkovite dal hore, pod horu.** Mináč

3. (na čo; k čomu; do čoho) začať sa niečím obyč. natrvalo al. na dlhší čas zaoberať; rozhodnúť sa pre určitú činnosť, povolanie, záľubu a pod.: **dat' sa na politiku, na šport; dal sa k vojsku; dala sa k divadlu; dal sa do strany**; pejor. **dat' sa s niekým do kompánie; Mal si sa dat' na umenie.** Mináč; **Dali ste sa na vysokú hru a ako vás poznám, máte aj vysoké ciele.** NO 1990; **Vedome sa rozhodla dat' sa na podnikanie v módnom ženskom odievaní.** PF 1998

4. (i nedok. iba v 3. os. s neurč.) vyjadruje možnosť nejakého deja, pripúšťa ho: **dá sa to ešte opraviť, zmeniť?; to sa dá/nedá urobiť; kvety sa dajú pestovať aj v črepníkoch; tento materiál sa dá použiť ešte raz; dá sa to využiť aj inak?; dovolenka, schôdza sa ešte dá odložiť, presunúť na iný termín; nedal sa presvedčiť; Krvnou skúškou sa dá zistiť pravdepodobnosť**

otcovstva. Mitana; *Chcela by som ich zmieriť, ale viem, že sa to nedá.* Ťažký; *O spoločnom predvolebnom ťahu na voliča sa sotva bude dať hovoriť.* Sme 2001; *Na Slovensku sa vždy všetko dalo vybaviť.* [Df 2001]; *Kolektívna pamäť existuje, ale dá sa aj vymazať.* [Inet 2005]

formula **nedajte sa toľko prosiť!** nerobte okolky; *to sa dalo čakať* predpokladať, ako sa niečo skončí

5. (obyč. v zápore) vzdať sa svojich názorov, predstáv; prestať odporovať; syn. poddať sa, podvoliť sa: *my sa tak ľahko nedáme; On sa nedal a na druhý deň lapil takú voš priam na Marcinkovej tvári.* Švantner; *A chlapec sa nedal, dychčal, ustupoval k stene, ale bil, pästami bil otca po tvári.* Lazarová;

formula **nedaj sa, nedajte sa!** pri povzbudzovaní; **nedá sa nič robiť** vyjadruje bezradnosť, rezignáciu

6. podrobiť sa určitému profesionálnemu úkonu; pripustiť vykonanie istej činnosti (na svojej osobe a pod.): **dať sa oholiť, ostrihať; dať sa na niečo nahovoriť; dajte sa vyšetriť u odborného lekára; dali ste sa už operovať?; Dievčatko utíšili. Chytró sa dalo matke umyť a obliecť.** Jančová; *Frono je dobrý, dal sa mi uviazať, dal sa mi aj potľapkať po krku.* A. Bednár; *Prehovor muža, aby sa dal preložiť na riaditeľstvo.* Smrčok; *Lekári odporúčajú dať sa každoročne preočkovať.* Sme 2001

• fraz. *ako sa len dá* podľa možnosti čo najlepšie; **dá/nedá sa dlho prosiť** je neochotný, ochotný; **daj sa mi bože/svete** vyjadruje zľahčenie, podcenenie situácie; expr. **daj sa vypchať** vyjadruje odmietnutie, opovrhnutie; **dať sa dokopy/dovedna** spojiť sa; **dať sa do toho ako do repy** al. **dal sa do toho chmatom** bez váhania, rýchlo; **dali sa do vlasov** začali sa biť; zastaráv. **dať sa do poriadku/na poriadok** oženiť sa, vydať sa; **dať sa na krivé chodníčky** mravne upadnúť; *to by sa dalo na prstoch jednej ruky porátať/spočítat/zrátať* je toho veľmi málo;

nedok. **dávať sa** -va sa -vajú sa -vaj sa! -val sa -vajúc sa -vajúci sa

dať si dá si dajú si daj si! dal si dajúc si dajúci si dok.

1. (čo, čoho; bezpredm.) objednať si niečo na jedenie al. na pitie; niečo zjesť al. vypiť: *čo si dáte na obed, na večeru?; dáme si zákusok, kávu; dať si piva; dáš si chlieb s maslom?; len nech si dá, keď mu chutí; dáme si za pohárik ostrého?; Dievča, dáme si citrus.* Jaroš; *Pozval som ho, dali sme si fľašku vína a prosil som ho, aby mi nekazil manželstvo.* Johanides;

V pôvabnom rybárskom mestečku Potos si môžete sadnúť na jednu zo sto malých terás, **dať si** kúsok ryby, pohár vína alebo kalištek koňaku. Slo 2002 formula **dáte si** niečo? pri ponúkaní

2. (čo, čoho) dopriať si niečo na potešenie: **dať si** večeru pri sviečkach; **daj by som si** cigaretu; hovor. **nedáme si** telku?; Daniel prešiel so svojim priateľom do kultúrnej miestnosti a **dali si** partiu šachu. Sloboda; A teraz si ktorú **dáme**? A. Bednár; „No, a čo tí Beatles?“ „Ach, i to **si** niekedy **dáme**.“ Ruppeldt; Prečo je také príjemné **dať si** čokoládu, tyčinku, cukrík, tri krémeše či dve lyžice medu? Sme 1997; pren. Usilujte sa **dať si** cez dovolenku duševnú sprchu. Pd 1994 nemyslieť na každodenné starosti, zabudnúť na všetky neprijemnosti

3. (čo) obliecť si niečo; navliecť si niečo na seba: **dať si** nové topánky; **daj si** kabát, bude zima; ty si **si** už **dala** letné šaty, sandále?; **dať si** do uší slúchadlá; Na slávnostnú príležitosť nestačí **dať si** len elegantný oblek, vyžehlenú košeľu. PF 1999; V časoch totalitného temna stačilo mužovi **dať si** do ucha náušničku a razom sa stal najvýraznejším zjavom v celom okolí. InZ 2000; Časom sa ukázalo, že nasadnúť do vyleštených západných limuzín, **dať si** ešte belšie golieriky a hodvábnejšie kravaty už nestačí. Pd 1994

4. (v neurč.) prikázať, aby niekto pre nás niečo urobil; objednať si vykonanie niečoho: **dať si** urobiť generálku karosérie; **dať si** skontrolovať v servise nastavenie bŕzd; **dať si** zablokovat' ukradnutú platobnú kartu; **dať si** vyhotoviť europas, cenovú ponuku; chceli by sme **si dať** poistiť byt; **dali sme si** namontovať na radiátory merače tepla; **dali si** naprogramovať databázovú stránku; **dali ste si** už vyvolať fotky z dovolenky?; susedia **si** už **dali** zaviesť internet, káblovú televíziu; **Dať si** urobiť stránku od firmy nemusí byť výhra. Inet 2005; Pacienti majú možnosť **dať si** zmerať krvný tlak, výšku a váhu. Sme 1999; pren. hovor. **dať si** to vziať ísť na potrat, dať si urobiť potrat

5. hovor. (čo) dohovoriť sa na niečom, dohodnúť si obyč. stretnutie s niekým: **dať si** poradu s kolegami; **dali si** rande pred divadlom; **dali sme si** operatívku so špičkovými odborníkmi; Zraz **si dali** v Senici, lebo odtiaľ išiel dostavnik. Lacková-Zora; pren. **Dali si** uňho schôdzku všetky možné i nemožné radosti. Matuška

6. (čo, s neurč.) vynaložiť úsilie, obyč. pri niečom mimoriadne dôležitom; venovať niečomu osobitnú pozornosť, starostlivosť; **dať si** prácu s niečím;

Kto by si dal námahu a vyštveral by sa na temeno kopca. Zúbek; Dala si záležať najmä na hale s nešťastným kozubom a na jedálni. E. B. Štefan; Užitočná možnosť je dat' si pravidelne pozerané stránky do jedného priečinka. Sme 2001

lexikalizované spojenie cirk. **dat' si znak pokoja** podať si ruky počas bohoslužby po Obrade pokoja s ľuďmi, ktorí stoja pri nás najbližšie

7. ako formálne sloveso tvorí s pripojeným podstatným menom (v A) al. s iným slovným druhom významový celok: **dat' si kúpeľ** okúpať sa; hovor. **dat' si pauzu** a) urobiť si prestávku b) prestať dočasne s určitou činnosťou; **dat' si podmienku** podmieniť vykonanie niečoho niečím iným; **dat' si pozor** byť opatrný; **dat' si rady** poradiť si sám; hovor. **dat' si repete** a) urobiť niečo ešte raz b) dať si ešte jednu porciu (toho istého) jedla; **dat' si saunu** ísť do sauny; **dat' si sprchu** osprchovať sa

• fraz. **ale si dal** zle pochodil; **dá si** za grajciar dieru do kolena vrtať pre peniaze urobí všetko; **dat' si do hrba/do nosa** vypiť si; **dat' si mantinely** vymedziť hranice v konaní, ktoré nechceme prekročiť; **dat' si pohov** urobiť si prestávku; **dat' si pozor na jazyk** opatrne sa vyjadrovať; **dat' si pokoj s niekým, niečím** nezaoberať sa s niekým, niečím; **nedá si popod nos brnkať** nepripustí, aby si niekto k nemu niečo dovoľoval; **nedat' si niečo ujsť** nepremeškať niečo zaujímavé, výhodné;

nedok. **dávať si** -va si -vajú si -vaj si! -val si -vajúc si -vajúci si

Mária Čierna

Skratky prameňov: Df – Dominofórum, Inet - internet, PF – Profil, Pd – Pravda, SI – Slovo, Sme – Sme

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Čiperka, naivka, šikulka?

MÁRIA PISÁRČIKOVÁ

Keď počujeme o mužovi, že je *čiperka*, *naivka* alebo *šikulka*, jazykové vedomie – aspoň to citlivejšie – zabliká červeným svetlom. Dôvodom je to, že vo vedomí nemáme uložený taký model, ktorým by sa v našom jazyku tvorili názvy mužských osôb pomocou prípony *-ka*. Touto príponou sa totiž tvoria ženské názvy. Je zjavné, že slová *čiperka*, *naivka*, *šikulka* ako označenia mužských osôb sa u nás používajú pod vplyvom češtiny. Čo im teda zodpovedá v slovenčine? Slovo *čiperka* má v češtine už aj základ: *čiperný* znamená *vrtký*. O človeku, ktorý je *vrtký*, vravíme, že je ako *vrtielko*, *vrtielka*, prípadne ho aj tak nazveme: *Je to vrtielko, so všetkým je hneď hotový*. Slová *vrtielka*, *vrtielko* pomenúvajú prudko sa otáčajúci predmet a podľa neho označujeme aj osoby. Slovo *naivka* sa v slovenčine svojou formou môže vzťahovať iba na ženu – určuje to jednoducho jeho podoba s príponou *-ka*. Ak chceme pomenovať muža, spravidla využívame iba prídavné meno, napr. *je to naivný chlapec, nebud' naivný*. Niekedy už ide o takzvané spodstatnené prídavné meno, napríklad vo vete *Naivní sa dali nachytať*. Pravda, mohli by sme utvoriť aj systémový novotvar pomocou prípony *-ec*: *naivec*, no to by sa musela takáto podoba reálne používať. Napokon namiesto slova *šikulka* ako označenie muža máme dávno vžitá a systémovo utvorené slovo *šikovník*, napr. *Je to majster svojho odboru, šikovník*. Od slova *šikovník* sa ľahko tvoria ženské podoby *šikovnica*, *šikovnička*. Na záver zopakujeme: *Čiperka je vrtielko, naivka je naivný*, ba aj *naivec* a *šikulka* je *šikovník*.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 19. 4. 2002)

Skloňovanie firemných názvov

JÁN KAČALA

Novšie firemné názvy *Ikea* a *Tesco* sa už stali bežnou súčasťou nášho každodenného vyjadrovania. Nielenže sa zaradili do slovnej zásoby, ale naučili sme sa ich aj skloňovať, to značí, že sa začlenili aj do gramatického systému nášho jazyka. A práve na pozadí tohto procesu, ktorý prebehol u väčšiny používateľov spisovnej slovenčiny, priam neveriteľne znejú podoby, ktoré v ostatnom čase zaznievajú v reklame z elektronických médií. Máme na mysli spojenia *idem do Tesco, nakupovať v Tesco*. V súvisi s druhým spomínaným názvom zasa v rozmanitých reklamných textoch čítame vyjadrenia typu *nakupovať v Ikea, navštívili ste už Ikea?* Ako sme už naznačili, jedným zo znakov zdomácnovacieho procesu pri preberaní cudzieho názvu je to, že sa tento názov v našom jazyku vo vetnej súvislosti začne skloňovať. Zaradenie do skloňovacieho typu sa uskutočňuje podľa zakončenia preberaného názvu, t. j. podľa jeho formálnych znakov. Názov *Tesco* so zakončením na samohlásku *-o* sa zaraďuje do vzoru *mesto*, názov *Ikea* so zakončením na samohlásku *-a* zasa do vzoru *žena*, pravda, s istými odlišnými, ale všeobecne známymi tvarmi v datíve a lokáli jednotného čísla. Podľa toho pravidelné tvary názvu *Tesco* znejú: *z Tesca, Tescu, o Tescu, s Tescom*, a teda aj *idem do Tesca, nakupovať v Tescu*. Pri názve *Ikea* sú zasa tvary: *z Ikey, Ikei, Ikeu, o Ikei, s Ikeou*, a teda aj *nakupovať v Ikei, navštívili ste už Ikeu?*

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 5. 4. 2002)

Leles – v Lelese

JOZEF JACKO

V juhovýchodnej časti Východoslovenskej nížiny v Trebišovskom okrese leží obec *Leles*. Táto obec bola niekedy široko-d'aleko známa. Leleské opátstvo bolo v stredoveku jediným z mála miest na Slovensku, ktoré malo právo overovať zmluvy, testamenty a odpisy listín. Názov obce *Leles* sa

niekedy v ústnej i písanej komunikácii nesprávne skloňuje. Vo Vlastivednom slovníku obcí na Slovensku z r. 1977 sa pod čiernobielaou fotografiou píše: *Budova bývalého kláštora v Lelesi*. V jednom celoslovenskom denníku sme zasa zaregistrovali informáciu o doslova rodinnej tragédii *pri Lelesi* v okrese Trebišov. Vlastné meno *Leles* je neživotné podstatné meno mužského rodu. Na konci má spoluhlásku *-s*, čo signalizuje, že sa má skloňovať podľa vzoru *dub: Leles, z Lelesa, k Lelesu, cez Leles, v Lelese, za Lelesom*. Tvary lokálu (t. j. šiesteho pádu) *v Lelesi, pri Lelesi*, ako to často čítame alebo počúvame, sú nespisovné. Tvarotvorné zákony spisovného jazyka nepripúšťajú nárečové osobitosti. Lokálový tvar *v Lelesi* je nárečový tvar. Vznikol pravdepodobne podľa mylnej analógie, že keď je proti nárečovému východoslovenskému tvaru *v kraju* spisovný tvar *v krají*, musí byť aj proti nárečovej podobe *v Lelesu* správna podoba *v Lelesi*. Lenže slovo *kraj* má mäkké zakončenie so spoluhláskou *-j* a názov *Leles* má na konci spoluhlásku *-s*. Podľa toho názov *Leles* môže mať lokálový tvar iba *v Lelese*. Budova bývalého kláštora je teda *v Lelese* a obec Lekárovce patrila v stredoveku premonštrátskemu kláštoru *v Lelese*.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 26. 4. 2002)

Reklama a jazyková kultúra

KATARÍNA HABOVŠTIAKOVÁ

Možno vás svojím obsahom zaujal text jednej často opakovanej reklamy tohto znenia: *Je iba na vás, že si necháte zlomiť srdce*. Mnohí z vás si azda ani nevšimli, že v jeho štylizácii sú tri jazykové, resp. štylistické chyby. Nezadal by sa vám zrozumiteľnejší takto upravený texty reklamy: *Závisí iba od vás, či si dáte zlomiť srdce*. Autorom reklamy by sme poradili nahradiť nie neutrálny zvrat *je iba na vás* frekventovanejším, neutrálnym a z významového hľadiska plnohodnotnejším zvratom *závisí iba od vás*. Za hlavnou vetou *Je iba na vás*, a či lepšie, *Závisí iba od vás* nemôže nasledovať vedľajšia veta so spojkou *že*, ale musí v nej byť spojka *či*, ktorá má vylučovací význam. Spojka *že* je v citovanom súvetí nekorektná. A do tretice na okraj

citovaného textu z reklamy ešte pripomeňme, že modálne sloveso *nechať* vo zvratoch typu *nechať si zlomiť srdce*, či *nechať si ostrihať vlasy*, *nechať si vyčistiť kabát* hodnotí sa ako nepotrebný germanizmus, ako nepotrebný import z nemčiny. Slovák či Slovenka si *dá si ostrihať vlasy*, *dá si vyčistiť kabát* a *dá si* alebo *nedá si zlomiť srdce*. S nevhodným používaním slovesa *nechať* stretáme sa nielen v reklamných textoch, ale aj v prejavoch publicistov a politikov, napr. v spojení *nechal sa počuť*. Ak už nepoužijeme priamo sloveso *povedal*, aj tu je primerané vraviť: *dal sa počuť*. Vráťme sa však k nášmu východiskovému textu. Kritizovaný reklamný text mal správne znieť takto: *Závisí iba od vás, či si dáte zlomiť srdce*.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 6. 5. 2002)

Výslovnosť slova pointa

MÁRIA PISÁRČIKOVÁ

V ostatnom čase sme svedkami priam búrlivých zmien v slovníku nášho jazyka a prenikania anglicizmov doň. S problémom včleňovania množstva anglicizmov do vlastného jazyka zápasia všetky európske jazyky. Nejde však len o nové slová, dakedy sa zmena týka iba výslovnosti slov. Príkladom môže byť už dávno zdomácnené slovo *pointa* [vysl. *poenta*]. Pointou [-en-] nazývame vtipné myšlienkové vyústenie rozprávania, príbehu atď. Humorné pointy [-en-] majú anekdoty a žarty. Slovo *pointa* [-en-] sa dostalo do nášho jazyka z francúzštiny – *la pointe* [poent] –, pričom si ponechalo pôvodný pravopis: píšeme *pointa*, vyslovujeme [poenta]. Tak to konštatujú viaceré doterajšie kodifikačné príručky. Pri pozornejšom sledovaní rečových prejavov si môžeme všimnúť, že najmä stredná a mladšia generácia vyslovuje toto slovo ako [pointa]. Je to pod vplyvom grafickej podoby slova, u niekoho to môže byť aj akoby nové prebratie tohto výrazu z angličtiny, kde má podobu *the point*. V súčasnosti možno teda registrovať dve výslovnostné podoby: výslovnosť [poenta], ktorú dodržiava najmä staršia generácia, a výslovnosť [pointa] rozšírenú v strednej a mladšej generácii. Túto dvojakú výslovnosť treba v spisovnom jazyku chápať ako variantnú. Podobne je to pri

slovese *pointovať* [-en-], ktoré sa vyslovuje aj [pointovať]. Nemožno však prijať, keď namiesto výslovnostnej podoby [poenta], resp. [pointa] niektorí používatelia jazyka hovoria *point*, napr. *výrok nemá point*. Správne je iba: *výrok nemá pointu* [-en-] alebo *výrok nemá pointu* [-in-].

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 13. 5. 2002)

O nových frazeologizmoch

IVAN MASÁR

Niektorí používatelia jazyka majú predstavu, že obrazné, významovo nečleniteľné spojenia slov, porekadlá, príslovia, teda frazeologizmy reprezentujú iba starú alebo najstaršiu vrstvu výrazových prostriedkov nášho jazyka. Táto predstava nezodpovedá skutočnosti. Isteže sa medzi frazeologizmami nájdu také, ktoré patria až kdesi do biblických čias, napr. *oko za oko, zub za zub*, no v protiklade k nim jestvujú aj také, čo sa rodia teraz, pred našimi očami. Kto počúva politikov a publicistov, naisto si všimol v ich reči vyjadrenia *zmeniť dres, (začať) kopat' za perspektívnejšiu zostavu, zamiest' pod koberec* a ďalšie. V prvých dvoch sa používa športová terminológia a odráža bežnú prax v športe, kde hráči prestupujú z klubu do klubu, niekedy aj s cieľom získať materiálne výhody. S prestupom sa automaticky spája zmena dresu. To isté platí aj o nestálych, prelietavých politikoch prestupujúcich z jednej strany do druhej, preto sa o nich obrazne hovorí, že *menia dresy*, že *hrajú* alebo *kopú* za *iné, perspektívne družstvá* a pod. Frazeologizmus *zamiest' pod koberec* je priliehavý v situácii, keď niet ochoty riešiť ťaživý problém, keď ktosi má záujem, aby sa o probléme nehovorilo, aby sa ututlal. Uvedené výrazivo sa zatiaľ nenachádza v nijakom slovníku. Či sa dakedy tam dostane, bude závisieť aj od miery výskytu a dĺžky zotrvania v prehovoroch. V každom prípade však podobné vyjadrenia potvrdzujú, že frazeológia sa rodí aj v súčasnosti a že nie je len vecou dávnejších čias.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 20. 5. 2002)